
HET LAND VAN NEVELE

Driemaandelijks tijdschrift van de heemkundige kring



maart 1999

jaargang XXX

aflevering 1

Afgiftekantoor 9850 Nevele

HET LAND VAN NEVELE

Heemkundig tijdschrift voor
Bachte-Maria-Leerne, Hansbeke, Landegem, Lotenhulle, Meigem,
Merendree, Nevele, Poeke, Poesele, Sint-Martens-Leerne, Vinkt en Zeveren
Het Land van Nevele is een uitgave van de heemkundige kring
"Het Land van Nevele" v.z.w.

Abonnementen en lidgeld 1999

Abonnementen op *Het Land van Nevele* lopen over een jaargang van vier nummers. Bij nieuwe abonnementen in de loop van het werkjaar worden de vorige nummers, indien nog voorradig, nagestuurd. Oudere nummers vanaf 1970 zijn nog beschikbaar.

Lidgeld 1999

600 fr. (+ 100 fr. buitenland) over te schrijven op rekening 000-0627981-03 of 290-7431460-20 van "Het Land van Nevele" v.z.w., Beentjesstraat 24, 9850 Poesele.

Steunend lid 1999

Vanaf 1000 fr.

Redactieadres

J.Luyssaert, Veldestraat 26, 9850 Merendree

Tijdschriftadministratie

L.De Ruyck, Heiste 45, 9850 Landegem

Ledenadministratie

A.Bollaert, Beentjesstraat 24, 9850 Poesele

Opmaak

C.De Groote, Landegem

Druk

Beschutte Werkplaats "Nevelland", Nevele

De auteurs, en niet de uitgever, zijn verantwoordelijk voor hun bijdragen en illustraties.

Bij de kafffoto: Dorpskuiper Alfons Waelpuut poseert fier met kuiperdissel in de hand bij een halskarn en melkkuip. Op de achtergrond stapels houten hoepelbanden.

HET LAND VAN NEVELE

maart 1999

jaargang XXX

aflevering 1

Verantwoordelijke uitgever: J. LUYSSAERT, Veldestraat 26, 9850 Merendree

INHOUD

E. en F. WAELPUT, Een kuipersfamilie in Merendree. Van Englebert tot Jules Waelput	3
J.L., In memoriam pastoor Frans Michem	48
Landegem, een beeldige geschiedenis. Aanvullingen	50
J. LUYSSAERT, Oorlogsrelaas van Florimond Pynaert, de Landegemse vrijwilliger 1914-1918 (II)	54

EEN KUIPERS-FAMILIE IN MERENDREE

Van Englebert tot Jules WAELPUT

Alhoewel ik het boek twee of drie keer gelezen heb, liep ik nooit hoog op met Robinson Crusoe. Als would-be doe-het-zelver knutselde hij heel wat huisgerief en comfort in elkaar op zijn paradijselijk eiland, maar een vat maken... dat kon hij niet. Het viel telkens letterlijk in duigen. En dit ging er bij mij, kuiperszoon, niet in. Daarentegen steeg het respect voor vader in de kuiperij: het was een zaakje van niets hoe hij allerlei kuipwerk tot stand bracht. Uren sleet ik in de kuiperij gezeten op de kapblok, opkijkend naar zijn vakbekwaamheid. Later mocht ik de duigen aangeven die in een krans werden gezet om een ton te sluiten. Ik voelde mij een koning te rijk en bofte dat ik had mogen helpen in de kuiperij. Nog later mocht ik zelf mijn eerste kuipje maken. Weg Robinson Crusoe.

Geschiedenis

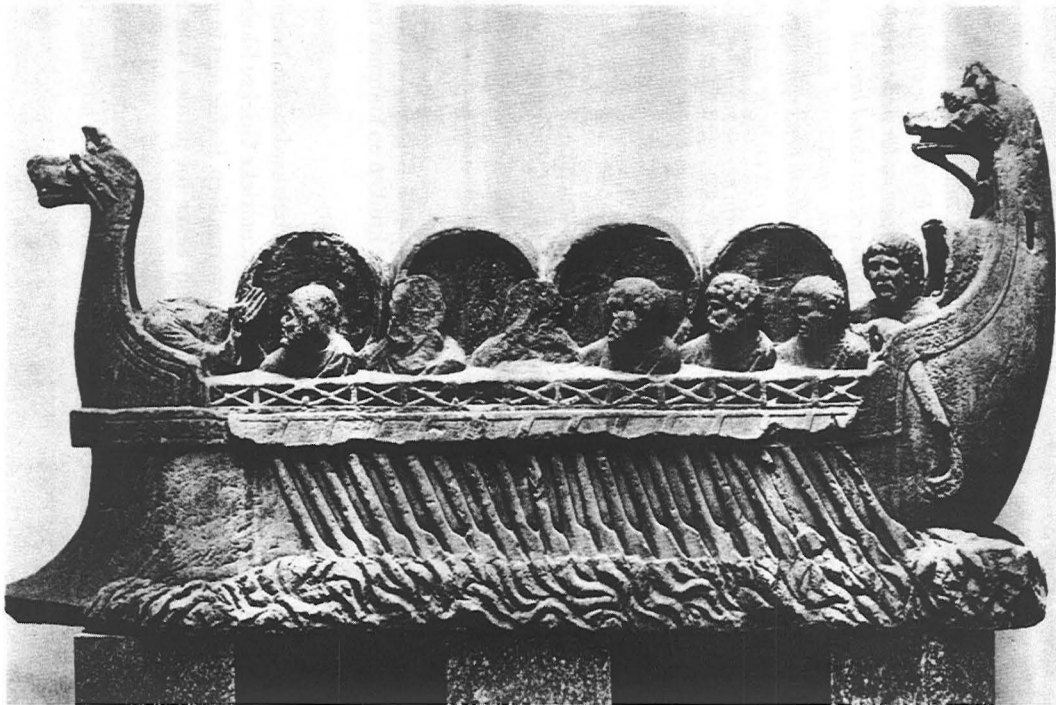
De noodzaak om over een recipiënt te beschikken om vruchten of vloeistoffen op te slaan of te bewaren is zo oud als de mensheid zelf. De primitieve en prehistorische Adam en Eva gingen daarvoor op zoek naar vormen die de natuur zelf ter beschikking stelde: kalebassen, notenschalen, gedroogde vruchtenbasten, dierenhuiden, enz.

Men holde boomstammen en blokken hout uit en men nam de klei uit de rivierbeddingen om die te kneden en te vormen tot kruiken en kommen en te laten drogen in de zon.

De oudste volkeren rond het Middellands Zeegebied bewaarden olie, honing, wijn en graan in manshoge pithoi (= vaten). De excentrieke Griekse filosoof Diogenes die op klaarlichte dag met een lantaarn rondliep, leefde niet in een ton, maar in een reuzenkruik. Anders was hij zeker tot patroon van het kuiperschap verheven...

Hout was in het Middellands Zeegebied niet zo courant voorhanden en ook... alle hout is geen kuipershout. Daarom leefden deze volkeren er nog lange tijd in de kruiken-tijd.

De Romeinen trokken de Alpen over, de Provence in, de Rubicon over en verklaarden ons tot de dappersten onder de Galliërs. Er ontstond langs de heirbanen en rivieren een druk handelsverkeer tussen het Rijnland, de Lage



Een plat schip volgeladen met wijnvaten met houten hoepelbanden vaart de Moezel af naar de Romeinse stad Treveorum (Trier)

Landen en Rome. Op de Moezel schuift een plat schip volgeladen met wijnvaten met houten hoepelbanden langzaam stroomafwaarts naar de Romeinse stad Treveorum (Trier).

Julius Caesar gebruikte kleine tonnetjes met ontvlambare stoffen om zijn garnizoenen te verdedigen (voorloper mijnen).

In het Gallo-Romeins museum te Keulen vertellen ons de mooi gekuipte emmers met zwaar bronsbeslag dat de Germanen en die andere grote volksverhuizers reeds ruim gebruik maakten van dit gekuipte materiaal. Op de Frankische hoeven en in de kloosters zijn reeds kuiperijen aanwezig. Op een plattegrond van het kloostercomplex in de abdij van Sankt Gallen (Zwitserland) (825) is er een kuiperij aangeduid en een bier- en wijnkelder vol vaten getekend. In de Capitularia bepaalt Karel de Grote dat wijn voortaan niet meer in lederen zakken mag bewaard worden, maar wel in houten tonnen met ijzeren banden.

De kuip, meestal met rechte en conische vaatvormen kende een steeds ruimere toepassing. Op de markt worden wijn, bier, olie, boter, kaas en nog heel wat andere producten in kuipen aangeboden. De kuiperijen kenden een eerste bloei.

In de vroege Middeleeuwen groeiden de gemeenten uit tot steden. Het kuipersambacht wordt samen met andere ambachten in gilden georganiseerd. De kuiper krijgt meer aanzien en gaat tot de kleinburgerij behoren. De gildenhuizen weerspiegelen de rijkdom der diverse gilden. In Antwerpen is de oudste gildenbanier dat van de kuipers.

De kuipersgilde kent zich rechten en plichten toe zoals de andere gilden. Leerlingen kunnen mits het vervaardigen van een meesterwerk doordringen tot zelfstandige kuipersbaas. Bepaalde families zorgen voor een monopoliepositie. Dit corporatisme leidt tot inteelt en teloorgang van bepaalde beroepen in een stad, gemeente, regio.

In de steden vindt men in de nabijheid van de respectabele Brouwersstraat meestal ook de Kuipersstraat. In het havengebied en rond de losplaatsen wordt dit dan de Kuiperskaai.

Het is hier dat de kuiperij bloeit als nooit tevoren. De ton, de kuip staat voor wat nu de moderne container is.

In de Nieuwe Tijd, na de ontdekking van Amerika en de opening van de Oosterse specerijmarkten, komt er een ware goederenstroom op gang. Mas-

sa's tonnen werden opgeslagen in het ruim met eetwaren, drank en handelsproducten. Ze deden meteen ook dienst als ballast voor de schepen. Grotere expeditie-schepen hadden zelfs kuipers aan boord, want om plaats te besparen werden de tonnen ontmanteld, de duigen en banden gestapeld en bij aankomst opnieuw opgezet. Dit massaal gebruik van tonnen en vaten was de aanleiding voor een beginnende industriële ontwikkeling in de kuiperij.

Van de 17^{de} tot de 19^{de} eeuw beleefde de economie een ware explosie: de industriële revolutie brak aan met haar massaproductie. Ook de landbouw floreerde. De wijnbouw in het Middellands Zeegebied en de brouwerijen van bij ons hadden steeds meer vaten, tonnen en kuipen nodig.

De machines verschenen in de kuiperijen, de handenarbeid werd gedeeltelijk verdrongen. Op het uithangbord verscheen: *Mekanieke Kuiperij*.

Kuipers gaan zich specialiseren: de witwerker, de natwerker, de dichtwerker, de grootwerker, de dorpswerker. Het seriewerk zorgde voor standaardmaten in de kuiperij: het biervat, inpakvat, whiskyvat, olievat en wijnvat kenden een vaste grootte en inhoud.

De kuiperij ging nog crescendo tot aan de Eerste Wereldoorlog. Naast het onnoemelijk leed, bracht de oorlog nieuwe technieken, grondstoffen en producten. Zo zorgden na Wereldoorlog I de staalplaat en de galvanisatietechnieken voor de teloorgang van het houten kuipwerk. Na Wereldoorlog II kreeg de kuiperij de genadeslag met de massale productie van het plastiek- en zinkvat en het roestvrije inoxvat.

Ze vliegen als vliegen. Waar vroeger drie, vier kuipers per gemeente hun boterham verdienden, bleef er hier en daar nog eentje over dat zich dan recht hield met meer geïndustrialiseerde producten zoals wasmachines en boterkarns en met af en toe wat verstelwerk in de brouwerij. Tot...

"'t Zal mijn tijd nog wel duren, mijn jongen! Ga jij maar flink studeren en kies een andere toekomst!"

Soorten kuipers

In alle beroepen treedt er na een bepaalde tijd geleidelijk specialisatie op. De smid wordt hoefsmid, nagelsmid, wagenmaker... zilversmid en goudsmid! Zo ging het ook in de kuiperij.

Wij onderscheidden vooreerst de **witwerker**. De naam slaat op de kleur van het hout dat men verwerkte: beuk, grenen, canada, wilg: goedkoop hout dat moest dienen voor de verpakking van droge of halfdroge goederen die moesten vervoerd of verscheept worden. Later werd dit witwerk vervangen door verpakkingskisten. Men vond de witwerkers op de dokken van de havens.

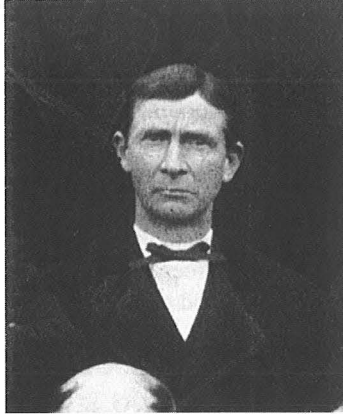
Wat **natwerker** of **pekelerwerker** betekent ligt voor de hand. Dit was de oude ambachtelijke conservenindustrie: groenten, fruit, vis, vlees werden ingepekelend om te bewaren. De opleggerijen vond men ook meestal in of rond de havens.

De **dichtwerker** wijst op nauwkeuriger werk, want bier en wijn zijn wat inhoud betreft heel wat kostbaarder. Het gebruikte hout, zowel als de afwerking moest van betere kwaliteit zijn. In Frankrijk was er zelfs rond de jaren 1900 een wet van kracht waarbij de kuiper opdraaide voor de schade, wanneer de wijnbouwer kon bewijzen dat zijn oogst waardeloos was geworden door de "vatsmaak". Voorwaar een hele verantwoordelijkheid voor de kuiper.

Een speciale plaats onder de dichtwerkers bekleedden de **petroleumkuiipers**. Nu nog bepaalt men de prijs van de olie op de internationale markt per barrel. Een typisch petroleumvat had een inhoud van ongeveer een 160 liter: een barrel van nu is 163,5 liter of 36 gallons. De barrels werden ondoordringbaar gemaakt door het insmeren van de binnenwand van de ton met waterglas (een silicaat, voorloper van onze siliconen).

De meeste petroleumkuiipers hadden **oplissers** in dienst. Die moesten ervoor zorgen dat de bodems goed dicht waren en dat gebeurde dan door het aanbrengen van lis (van de lisdodde) tussen de bodem en de duigen.

De **grootwerker** was de aristocraat onder de kuiipers. Vandaar dat men ze meestal ook aansprak als "foudrier". Daar waar nu het bier en de wijn gisten in de geëmailleerde bekkens of roestvrije reservoirs, werden vroeger grote kuipen of "foeders" gebruikt. Deze kuipen waren meestal conisch en waren van alle maten. De foudriers beconcurrerden elkaar om de grootste ton. In Thuir (Roussillon Fr.) staat er bij Byhr een vat van 1 miljoen liter en in Bad Durkheim (D) is er nu een restaurant ondergebracht in een foeder van 1.700.000 liter!



Livinus Waelput,
eerste kuiper van een kuipersfamilie te Merendree



Julius Waelput met kuipersschort. De laatste van een kuiper generatie.

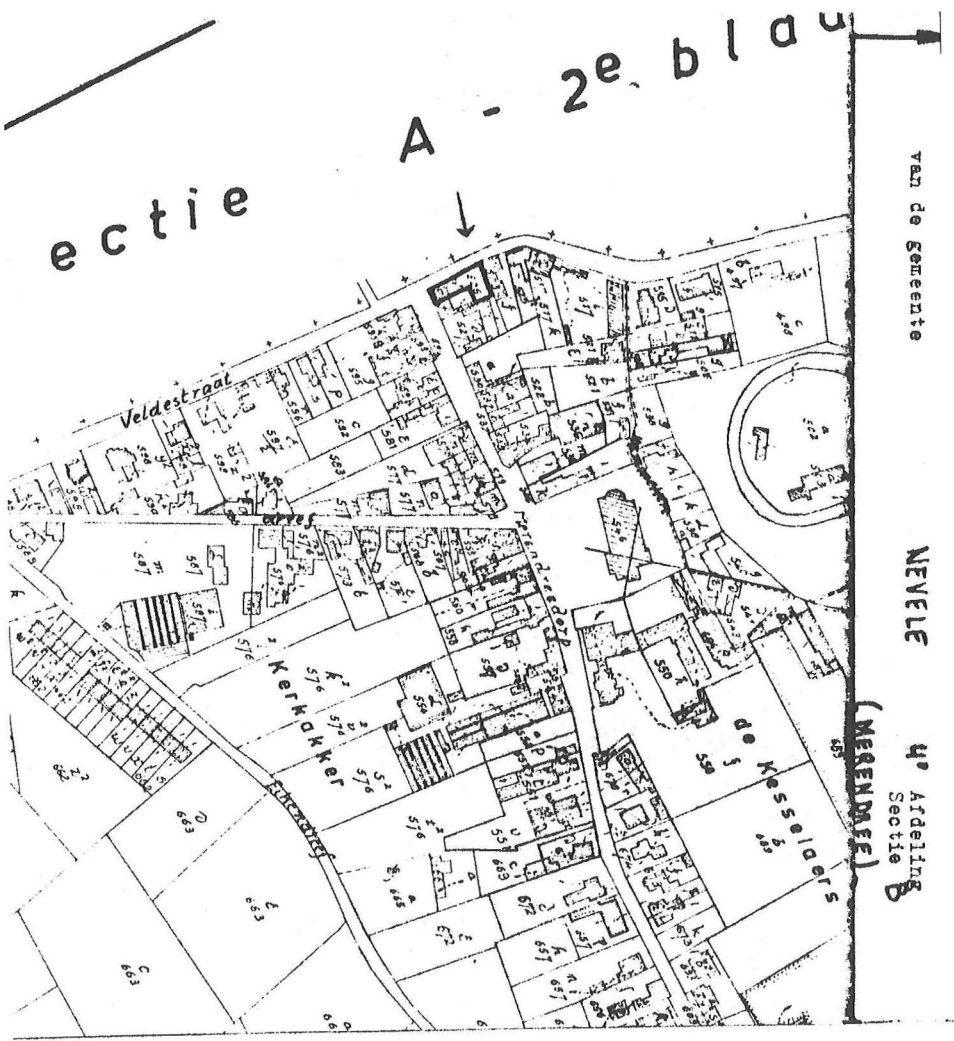
De democraat en alroundman onder de kuipers was de **dorpskuiper** of **boerenkuiper**. Hij was de man van alle kuiperswerk: karntonnen, pekelkuipen, badkuipen, emmers, bloemkuipen, boterkneedkuipjes, beervaten, aalstukken en zeker niet te vergeten de biertonnen voor de plaatselijke brouwer. Grootste afnemers van het kuiperswerk waren de landbouwers. Vandaar ook de naam boerenkuiper.

De kuipersgeneratie Waelput te Merendree

- | | | | |
|----|---|--------------------------------|--|
| 4. | Engelbert WAELPUT
kuiper
° Sint-Kruis-Winkel 30.06.1793
†Sint-Kruis-Winkel 09.04.1837 | x Sint-Kruis-Winkel 26.04.1819 | Maria Jacoba BRUGGEMAN
fa Joannes en Maria van Pottelberghe
°Zeveneken 17.10.1795
†Sint-Kruis-Winkel 10.04.1854 |
| 3. | Livinus Ignatius WAELPUT
kuiper herbergier
°Sint-Kruis-Winkel 28.08.1824
†Merendree 31.08.1897 | x Aalter 14.05.1856 | Isabelle VAN PARIJS
fa Petrus en Maria Taghon
°Aalter 04.02.1832
†Merendree 04.11.1888 |
| 2. | Alphonse Camillus WAELPUT
kuiper herbergier
°Merendree 16.01.1866
†Merendree 24.11.1913 | x Nevele 04.06.1894 | Judith Marie Laura VERBIEST
fa Ludovicus en Clemencia Bettens
°Nevele 16.04.1873
†Merendree 12.10.1955 |
| 1. | Julius Lucianus WAELPUT
kuiper
°Merendree 18.04.1899
†Gent 17.07.1985 | x Zomergem 24.10.1929 | Julianna Louisa VERHAEGE
fa Henri en Maria Leonie Verhaege
°Zomergem 04.02.1900
†Holsbeek 16.04.1991 |

De kuipersgeneratie Waelput te Merendree start met **Englebert Waelput** geboren te Sint-Kruis-Winkel 30.06.1793 en er ook overleden op 09.04.1837. Hij was de zoon van Dominicus Waelput (°28.09.1759 en †14.02.1822) die ook afkomstig was uit deze Noord-Oost-Vlaamse gemeente. Deze Dominicus, alsook zijn vader Johannes oefenden er het beroep van kleermaker uit en hielden er een winkel in ellegoederen. Praktisch alle afstammelingen volgden hun vaders en nonkels op als kleermakers.

Wat Englebert Waelput bezielde om het beroep van kuiper te kiezen, is ons nog altijd een vraagteken. Ook zijn huwelijk met Maria Jacoba Bruggeman uit Zeveneken zat er voor niets tussen, want haar vader Johannes was "cultivateur" en toen Maria Jacoba in 1819 trouwde waren haar ouders beiden reeds overleden.



Kadastrale kaart met aanduiding eigendom

Wat of wie tenslotte **Livinus Waelput** (°Sint-Kruis-Winkel 28.08.1824 †Merendree 31.08.1897) naar Merendree bracht, is ons ook nog niet duidelijk. Hij huwde er Isabella Van Parijs uit Aalter. Ook zij kwam niet uit een kuipersfamilie. Haar ouders waren kooplieden. Wat wel vaststaat, is dat twee jongere broers van haar, Bruno en Leopold, volgens de bevolkingsregister van 1857, een tijdje bij de familie Waelput op nr. 29 van de Kerkwijk te Merendree woonden. Hoogst waarschijnlijk om er de kuipersstiel te leren.

Livinus, ondertussen reeds gevestigd te Merendree als herbergier-kuiper, kocht op 8 februari 1859 van Josephus Guislenus Vandecruyssen uit Mariakerke *“een woonst, zijnde eene tweewoonste met de medegaende erf en verderen gerieflijkheden daeropstaende en medegaende gestaen en gelegen te Meerendré op het dorp bekend bij kadastral plan sectie B 524, 525a en 525b te samen groot zes aren tien centiaren, palende zuid de dorpstraete, west de straet leidende naer Somergem en nord Domien Steyaert oost Louis de smet...”* voor de som van 2.800 frank. De akte werd verleden voor notaris Blomme in Lovendegem.

Alle mannelijke afstammelingen van Livinus Waelput hanteerden het kuipersalaam.

Julius Eugenius (°Merendree 17.09.1858 - †Armentières 13.03.1913) verhuisde na zijn huwelijk met Clementine Grymonprez (°Moorsele 11.06.1865 - †Moorsele 03.02.1925) naar Tourcoing waar hij zich als kuiper vestigde. Hij had geen kinderen om de kuipersstiel verder te zetten.

Fredericus (°Merendree 15.02.1861 - †Gent 08.06.1941) was werkzaam als kuiper in de haven van Gent en Antwerpen. Zijn nageslacht ging andere wegen op: zoon Triphon maakte carrière in de Banque Nationale de Belgique en als président van de Club Nautique in Gent.

Gustave (°Merendree 11.08.1864 - †Mouscron 08.03.1918) trok naar Moeskroen en baatte er samen met zijn echtgenote Leonie Janart (°Kruishoutem 11.03.1870 - †Mouscron 03.04.1913) een bloeiende likeurhandel uit. Ze stierven beiden betrekkelijk jong en door een... beroepsziekte! Ze zijn verantwoordelijk voor de Waalse zijtak van de familie, die zich nog steeds handhaaft in de omgeving van Mons. Hun zoon Edgard was dus betrekkelijk vroeg wees en bracht heel wat vakanties door in Merendree. Hij trok in 1914



Familie Livinus Waelput.

Zittend van links naar rechts: Fredericus, Isabella van Parijs, Livinus, Hortensia en Eugenius Edmond.
Staand van links naar rechts: Gustave, Marie Sidonie, Alfons en Jules Eugenius

als vrijwilliger naar de IJzer en was steeds ter beschikking voor speciale opdrachten. Hij verzamelde er verschillende vermeldingen en militaire ere-tokens.

Edgard zorgde ook voor praatvaar en opschudding in het anders zo vreedzaam Merendree. Toen de bruid, tevens buurmeisje, reeds onderweg was naar de kerk, kwam de trein uit Mons toe in Landegemstation zonder... Edgar.

Eugenius Edmond (°Merendree 13.08.1867 - †Lotenhulle 12.03.1925) was eerst slachter-kuiper in Merendree, huwde met Maria Ego (°Gent 07.03.1869 - †Lotenhulle 29.12.1945) en verhuisde naar Lotenhulle. Hier oefende Eugenius naast het beroep van kuiper ook dat van...veldwachter uit. Zijn zonen volgden hem wel op als politiebeambte met Frederik als politieman in Gent en Jules als veldwachter te Lotenhulle, maar beiden lieten het kuipen voor gezien.

Tenslotte **Alphonse Camillus Waelput** (°Merendree 16.01.1866 - †Merendree 24.11.1913) gehuwd met Judith Verbiest (°Nevele 16.04.1873 - †Merendree 12.10.1955) die in 1894 door schenking onder levenden eigenaar werd van de kuiperij en de herberg in Merendree. Hij is de vader van Laura (x Omer De Ruyck), Marie (x Cyriel Cocquyt), de opvolger-kuiper **Julius** (x Julianna Verhaege), Gilbert (x Agnes Brackeneer) en Maurice (x Maria Compaert).

De kuiperij

Livinus Waelput kocht het eigendom in 1859 en deed op 28.08.1894 een schenking onder levenden waardoor het eigendom in handen kwam van zoon Alphonse Camiel Waelput.

Op 10.11.1958 kocht Julius Lucianus Waelput het eigendom af van zijn mede-erfgenamen.

Het eigendom was gelegen op het kruispunt van de wegen Lovendegem-Hansbeke en Zomergem-Landegem.

De voorgevel langs de zuidzijde aan de steenweg naar Lovendegem (de latere Dorpsstraat) bestond uit een woonhuis en een herberg met benaming "In de Kroon". Het gedeelte van de westkant langs de Veldestraat (later de Rijsselstraat - nu opnieuw Veldestraat) bestond uit een keuken, een bergplaats (met ovenbuur), een toegangspoort, de werkplaats en een bergplaats. Het erf en de tuin waren langs de noordkant afgesloten door het eigendom van Pieter van



In "In de Kroon" estaminet bij A.Waelput was er de duivenmaatschappij "Vroeg of Dood" en een Jasserskaartmaatschappij gevestigd. Hier een familiefoto ter gelegenheid van het huwelijk van Laura Waelput en Omer De Ruyck (1924).

Vooren (later van Camiel Wille). Aan deze zijde waren een bergplaats, een WC en twee stallen aangebouwd.

Het geheel was dus volledig omsloten. Dat had waarschijnlijk twee redenen: vooreerst voor de veiligheid van het hout en de afgewerkte kuipersproducten die in de open hangaar en ook in de tuin werden opgestapeld en ten tweede om te vermijden dat niet-betalers uit de herberg langs “achteren” zouden verdwijnen. Lange tijd lag er ook een bolplein op het erf.

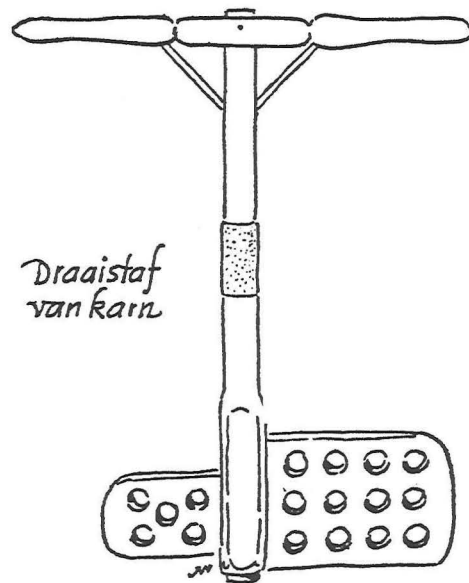
Die grote tweedelige poort die toegang gaf tot het erf, heeft ook geschiedenis gemaakt. De poort maakte bij het openen en sluiten voldoende geluid om de eigenaars te verwittigen dat er iemand op het hof kwam; om het vaderlijk (moederlijk) gezag te ontvluchten, moest men de poort met kennis van zaken behandelen. De tand des tijds had trouwens ook het ijzerwerk beroerd en de gaatjes dienden om geheime boodschappen uit te wisselen of om de straat te bespioneren. Toen in 1944 de Duitsers zich terugtrokken en nogal gemakkelijk de trekker overhaalden wanneer iets ongewoons bewoog, slaagde een jong broekventje erin om een gebroken geweer dat hij ergens had gevonden, via deze kijkgaatjes in de poort de loop te richten op voorbijtrekkende tanks. Gelukkig kreeg een buurvrouw de weerstander in spe in de gaten en kon zij vermijden dat Merendree een tweede Vinkt werd...

Het werkhuis had langs de straatzijde twee horizontale schuiframen met kleine vierkanten venstertjes en groenwitte luiken. De gevel was witgeschilderd met onderaan een zwarte band van teer. Een houten deur achteraan in het werkhuis gaf toegang tot het houtkot. Boven het werkhuis was er een zolder, het houtkot liep tot in het dak. Over de hele lengte langs de westkant van het werkhuis en het houtkot was er een open hangaar aangebouwd op betonnen palen en eternieten golfplaten. Om meer licht te geven voor het gedeelte waar de machines kwamen, was er een groot venster achteraan langs de tuinzijde.

De Waelput-karn van Livinus

Op 11 juli 1881 werd er op het Sint-Pietersplein te Gent een grote Internationale Zuiveltentoonstelling georganiseerd door de Landbouwmaatschappij van Oost-Vlaanderen met als doel “*de oude doenwijzen te vervangen*” want in de landbouw was er - volgens een toenmalig commentator - nog weinig veranderd sedert de Romeinen...

Onder grote tenten werden er veeprijskampen gehouden en allerlei demon-



Oude halskarnton. Model waarmee Livinus Waelpuut de 2^{de} prijs won op de Internationale Zuiveltentoonstelling te Gent in 1881.

straties voor zuivelbereidingen gegeven. Zo was er o.a. een paviljoen *“waarin boter en kaas met stoom gemaakt werden, op eene onderbroken wijze, onder de oogen van een talrijk en verwonderd publiek”*.

Naast deze melkfabriek in ‘t klein waren er tenten met alles wat er bij de zuivelbereiding nodig was: roomafscheiders, boterpersen, stoom- en kaas-kuip, afkoelers, melkkruiwagens, melkwagens voor het vervoer van melk *“waarbij het bijvoegen van water bij de melk onmogelijk was”*, enz.

Maar bovenal waren er een tiental modellen van boterkarnen geëxposeerd waaronder eentje van een zekere Livinus Waelput *“werktuigmaker te Meerendré”*.

Het type karn dat Livinus tentoonstelde, was dat van de halskarnton: een breed houten rond vat met buik, kegelvormig versmallend naar boven toe. Binnenin draaide een karnstok gevormd door twee paletten van verschillende grootte en met gaten doorboord. Dit binnenstel werd van bovenuit afwisselend bewogen met *“een stengel met waterpasliggende handhaaf, die rechtstreeks de twee tandwielen vat”*.

In de rand van het gebeuren had er ook een *“kampstrijd van de karnen”* plaats. *“Waarschijnlijk de eerste van dien aard die in het land heeft plaats gehad”*. Een tiental kuipers - in het verslag werktuigmakers genoemd - schreven uiteindelijk in voor de prijskamp. Een deel van de concurrenten had afgehaakt omdat er op de dag van de prijskamp boven het Sint-Pietersplein een *“Senegalese”* hitte heerste en er bovendien iets misgelopen was met de bevoorrading van de melk.

We lezen in het maandblad *“De Akkerbouw”* van 14 augustus 1881: *“Deze kampstrijd begon om 10 ure voormiddag, met melk die verzuurd was en wel zodanig dat de heer Lippens, voorzitter, verklaarde dat de melk niet in den besten toestand was om boter van te maken, doch aangezien de melk voor allen gelijk was, zou de proefneming vergelijkende uitslagen opleveren en liet aan eenieder toe, zo te boteren alsof hij in zijn eigen huis werkte. De temperatuur van de melk was 24 graden alsook die van de lucht, dus alles was buitenregel. Daarbij kwam nog dat men voor alle karnen de vereischte hoeveelheid melk niet had en men dus op kleinere hoeveelheden moest werken”*. De kleine karnen verkregen boter na 25 à 30 minuten, de grote na 35 minuten, alleen de karn van de heer Vandevoorde had 1 uur 20 minuten nodig en bracht boter op van de beste hoedanigheid. *“Twee hadden geen goede boter, al de andere hebben gemeene boter opgeleverd”*.

Er waren twee categorieën van karnen: deze van 5 - 10 - 15 - 30 liter en de grotere van 60 tot 75 liter.



Dorpskuiper Alfons Waelput poseert fier met kuiperdissel in de hand bij een halskarn en melkkuip. Op de achtergrond stapels houten hoepelbanden.

Op te merken valt dat men de karnen niet “kuiper-technisch” beoordeelde, maar alleen oog had voor het economisch aspect: de opbrengst.

Livinus karnde met één van de grootste karnen (75 l melk) en bekwam na 34 minuten 2.480 gr boter, zijnde 21 gram boter per liter melk.

Daarmee werd hij in zijn categorie slechts verslagen door zijn streekgenoot B. Van den Berge, werktuigmaker uit Nevele die met 60 l melk - in een ongeveer identieke karnton - 2.285 gr boter bekwam na 33 minuten en 22,5 gr per liter realiseerde.

De uitslag van de 4^{de} Prijskamp Karnen voor karnen van 30 liters en daarboven.

1^e prijs, zilveren medalie en 50 fr. aan M. B. Van den Berge, werktuigmaker te Nevele.

2^e prijs, bronzen medalie en 25 fr. aan M. L. Waelput, werktuigmaker te Meerendré.

Alfons Waelput de dorpskuiper

Alfons Waelput (°Merendree 16.01.1866 - †Merendree 24.11.1913) was een typische dorps-boerenkuiper. Hij vervaardigde allerhande kuipwerk voor de landbouwers. Grote **aalstukken** of “*alkerdelen*” die op een onderstel van een driewielkar werden geplaatst om de aal op akkers en weiden te verspreiden en kleine **aalkuipen** voor de kleine bediener die wat aal of “beer” met kuip (vandaar ook beerkuip) en kruiwagen op zijn akkertje of tuin wilde gieten. Dit allemaal lang voor het mestactieplan...

In de bange dage vóór, tijdens en na de Grote Oorlog kweekte zowat iedereen op de buiten zijn zwijntje, had enkele schapen of zelfs ook al eens een koe op stal. Dit verschaft de voedzame melk en zorgde voor vlees in de kuip. Om het vlees langer te kunnen bewaren werd het “opgelegd” in de pekkel in de **vleeskuip**. Bijzonder aan deze kuipen was dat de pekkel de ijzeren banden aantaste en de kuiper houten hoepels of banden moest gebruiken.

Hoepels voor pekkelkuipen waren specialisatiewerk. Niet alle kuipers konden dat werk aan en gingen te rade bij een hoepelmaker. Kuiper Alfons deed hiervoor een beroep op Maurice Willems (broer van kuiper Amedé) uit Landegem.



Jules Waelpuut terwijl hij de binnenwand van een ton gladschaaft

In de lente werden de populieren, wilgen en kastanjabomen gesnoeid en de “staken” of “repen” van een 10-tal cm dikte werden in het water van de wal rond de pastorie gelegd en naarmate men ze nodig had, werden ze eruit gehaald en sneed de hoepelmaker een voorraad houten hoepels.

Later werden de houten hoepels voor pekelkuipen vervangen door gegalvaniseerde banden. Hier en daar bleven ze echter nog een tijdje in gebruik, bv. om het verrollen van de tonnen te vergemakkelijken.

De **melkimmers** en **voederbakjes** voor de dieren behoorden tot het klein kuipwerk en waren in die tijd ook van hout.

In een **wastobbe** kregen wij vroeger onze wekelijkse schoonmaakbeurt.

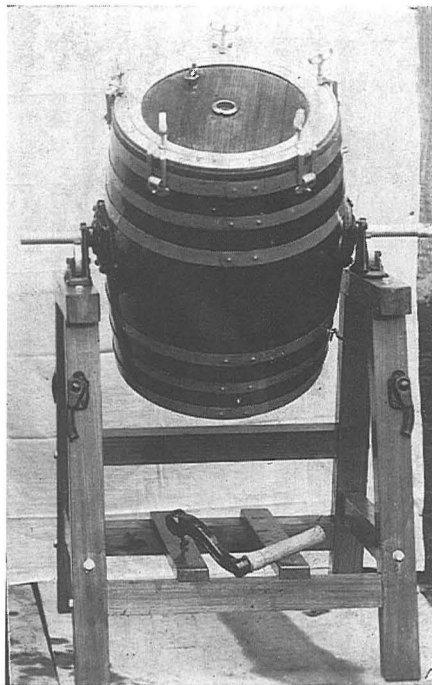
De **halskarnton** was het pronkstuk van de dorpskuiper. De hals van de ton versmalde naar boven toe en dus moesten de duigen gebogen worden. Het buigen van het hout onder een pers en in een stoombad trok menig nieuwsgierige naar de kuiperij. Dat was vakmanswerk. In de ton draaide dan een stang met onderaan een dubbel blad met gaten. Met dit model van karnton behaalde vader Livinus eerder succes op de Zuiveltentoonstelling te Gent in 1881.

Melkkuipen van allerlei grootte dienden om de melk te bewaren, te laten stremmen of te bewerken.

Het maken van **biertonnen** was het werk van meer geïndustrialiseerde kuiperijen zoals de kuiperij van Jules Dhondt uit Lokeren waarvoor later zoon Jules Waelput heel wat werken mocht, hout ging opkopen en zelfs het aanbod kreeg om er meestergast te worden.

De brouwers deden ook een beroep op de dorpskuiper voor het herstellen van de biertonnen. Jaarlijks ging men bij de plaatselijke brouwers Rodts (Oostergem), Colle (Biezestraat) en Meiresonne (Landegem) de tonnen sluiten. De lege vaten stonden een hele tijd droog, het hout kromp en de banden kwamen los, het vat lekte. Met hamer en drijfver werden de banden aangespannen, soms werd een band vervangen. Het gebeurde ook wel eens dat een duig was gebarsten en die moest dan ook vervangen worden. Dat was echt kuiperswerk, zeg maar precisiewerk.

In Merendree waren er een vijftal kastelen met kasteelheren die hun “doening” graag versierden met planten en bloemen. Bij vriesweer overwinterden die



Twee van de meest commerciële producten van de Mekanieke Kuiperij J. Waelput.
Links de tuimelboterkarn en rechts de houten wasmachine Prima.

dan in de orangerie. Om bloemen en planten gemakkelijker te kunnen verplaatsen, plantte men ze in **bloemkuipen** van allerlei grootte en slag.

De mechanieke kuiperij van Jules Waelput

In 1913 stierf Alfons Waelput. We lezen in de krant:

“Maandag laatst is te Meerendré na eene langdurige en pijnlijke ziekte overleden de heer Alphons Waelput, lokaalhouder der maatschappij Vroeg of Dood. De overledene was door zijn vriendelijke omgang en zijne dienstvaardigheid geacht en bemind van iedereen. Altijd was hij op de bres om de eerlijkheid van het duivensport voor te staan.”

De oudste zoon Jules was toen 14 jaar, zijn broer Gilbert 8 en Maurice 6 jaar. Jules was reeds na zijn plechtige communie op 12 jaar van school gebleven om de kuipersstiel te leren van zijn reeds zieke vader (prostaatkanker?). Nadat vader Alfons was gestorven, kreeg Jules de hulp van Amedé Willems uit Landegem die voordien ook zijn stiel had geleerd bij vader Alfons.

Het duurde nog een hele tijd vooraleer de jonge kuiper alle knepen van de kuipersstiel onder de knie had. Voornamelijk het fatsoeneren van de duigen (de duigen de gepaste vorm geven) zou nog een tijdje een struikelsteen blijven. Daarom moesten broer Gilbert en Maurice regelmatig met de kruiwagen vol duigplanken Landegemwaarts (langs de “kets” van het Schipdonkkanaal) om ze te laten fatsoeneren bij Amedé Kuipers, alias Amedé Willems.

Na de oorlog in 1919 en een korte soldatentijd kreeg Jules in de kuiperij het gezelschap van broer Maurice. Gilbert had het ook wel even geprobeerd, maar iedereen zag al vlug in dat zijn toekomst elders lag. Zijn handen stonden verkeerd.

Naast het kuipen scheen Maurice ook nog over andere talenten te beschikken. Met de fiets kon hij aardig overweg en kon hij zich meten met de latere wielerkampioen Fred Haemerlinck. Maar de weg naar de roem als Flandrien kon niet rekenen op de zegen van moeder Judith. Ze stond met het broodmes boven de tuben en bezwoer Maurice het wielrennen te laten en de kuiperschort aan te binden.



Jules en Maurice (midden) poseren voor hun meest commerciële producten: de tuimelkarn en de houten wasmachine. Ze zijn in het gezelschap van twee knechten: Jozef Dierkens uit Torhout (links) en René van Meirhaeghe uit Eine (rechts) (1927)

Door de langdurige ziekte van vader Alfons en zijn vroegtijdig afsterven, alsmede door de oorlogsomstandigheden was de familiale toestand wel precair geworden. De dochters Laura en Marie probeerden met naaiwerk wat bij te verdienen en zorgden achter de toeg van herberg "In de Kroon" voor aangenaam gezelschap onder het strenge toezicht van moeder Judith.

De duivenmaatschappij "Vroeg of Dood" (en de duif die deze taal niet verstond, eindigde inderdaad in de stoofpot) had er ook zijn lokaal en de zoons werden al vroeg aan het werk gezet als duivenberekenaars. Later zetten Maurice en Jules dit werk voort voor verschillende duivenmaatschappijen in Merendree en Landegem en werden in gans de streek bekend als bekwame en eerlijke berekenaars.

In "In de Kroon" had ook een jasserskaartclub zijn thuishaven. Kaartjassen was een minder populair kaartspel dat in feite een combinatie was van whist en bieden, twee kaartspelen die ruimer beoefend en bekend waren.

Zo wist moeder Judith toch de kortste eindjes aan elkaar te knopen en kon Gilbert verder studeren en een onderwijzersdiploma op zak steken.

Het kuipwerk zat tijdens de jaren 20-30 in de lift, zodanig dat men een paar knechten in dienst kon nemen. Een hiervan was Jozef Dierkens uit het West-Vlaamse Torhout. Hij zal een hele tijd in Merendree blijven en wordt een vriend voor het leven voor Jules. Een andere heette René van Meirhaege en kwam uit Eine (Oudenaarde).

Niet alleen bij de metsers stond de maandag bekend als een "*baaldag*". Het gebeurde wel eens dat er een knecht slechts de dinsdag arriveerde. Er is namelijk een oud adagio in het kuipersmidden dat zegt: "*kuipers zijn zuipers...*".

Jules begon ook aan mechanisatie te denken, maar moest daarvoor een tegenspartelende moeder Judith overtuigen. Eerst de "vlakschaaf" en de "verdikschaaf" in occasie, later een nieuwe "lintzaag" en "toppie" (= frees). In 1933 werd de herberg "In de Kroon" gesloten en als opschrift kwam er in de plaats: "MEKANIEKE KUIPERIJ JULES WAELPUT".

Naast het normale boerenkuipwerk zou men zich gaan toelagen op de constructie van wasmachines die naar analogie met boterkarns ook wel eens waskarnen werden genoemd. Trouwens de eerste wasmachines hadden de vorm van de halskarnton.

**ANNONCEN
BLAD
VAN ZOMERGEM**

ZONDAG
11
JULI
1948
Nummer 4

Uitgegeven
door de
DRUKKERIJ
COLPAERT
Jozef 18
ZOMERGEM
Tel. 428.

Huismoeders, Landbouwers,
 Waar koopt men de **BESTE, STERKSTE**
 en **GOEDKOOPSTE WASMACHIEN** en
BOTERKARN ? Bij

JULES WAELPUT
 MEKANIEKE KLUBBRIJ
Merendree - Dorp

Verskillende modellen
Wasmachines in hout en koper
 Karnen van alle soorten — Linnendrogers
 "Alle" toebehoorten.
OPLEET — Ziet naar onze prijzen en ook naar
 kwaliteit en afwerking.
 Koopt een Wasmachine, een Kar, vervoer-
 ding in uw streek, — is de beste waarborg.
Daarom KOOPT HET MERK « PRIMA »
 bij ons en onze voortv. Kopers.
VERDER ALLEERHANDE KUIPWERK EN HERSTELLINGEN.



Reclame uit het "Annonceblad" en vrachtwagen met kuipersproducten ter gelegenheid van een reclamestoet.

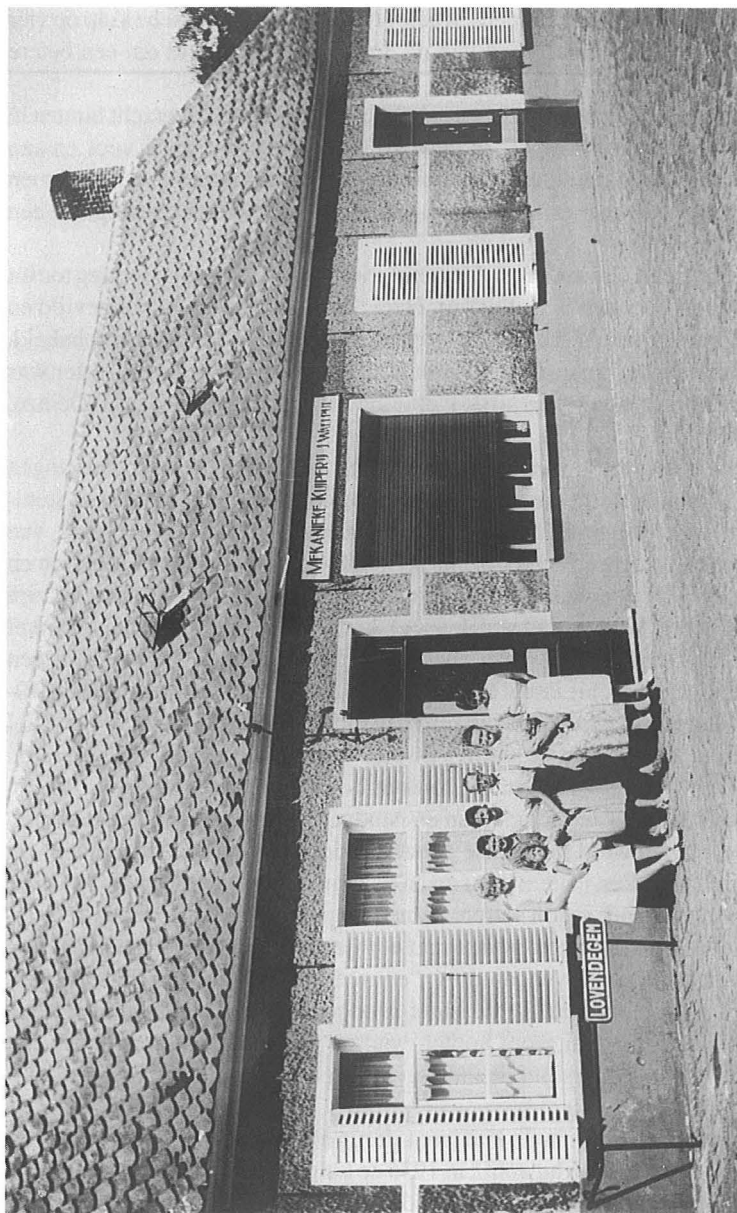
Het nieuwe model uit de kuiperij Waelput was een licht-conische kuip op vier houten poten. De binnenwand van de duigen was gekarteld om een betere wrijving te bekomen.

Het mechanisch gedeelte (“*mekaniek*”) boven op het deksel bracht binnen in de kuip een “slager-vleugel” in beweging die een halve draai voor en een halve draai terug draaide. Het “mekaniek” - er waren verschillende systemen - werd aangedreven met de hand via een vliegwiel, later met behulp van een elektrische motor.

De “mekanieken” kwamen onafgewerkt, ruw gegoten via de spoorweg toe uit de gieterijen “Fonderies Hutois” uit Hoei. Ze moesten dan nog bijgevijld en uitgeboord worden. Werkje waarvoor zelfs kinderarbeid werd ingeschakeld. De “vleugel” was oorspronkelijk van hout en vierdelig met gaten, later was hij van aluminium en kwam uit de kleine gieterij van Emiel Heylen uit Deinze.

De mooie halskarnton verdween ook naar het achterplan en werd vervangen door de tuimelkarnton die in een stoel werd opgehangen. Dat houten stoel-gedeelte was timmermanswerk en werd besteld in de timmerszaak van Johannes Geirnaert (1865-1948) die er werkte met beide zonen Maurice en Herman. Vader Joannes hield ook het café “De halve maan” open en zijn vrouw Coleta Wieme (alias Kletsjen) had een kleine kruidenierswinkel gelegen op Dorp 35. Het waren overburen. Soms werd er ook wel eens een bestelling geplaatst bij Frans Mortier uit de Dreef en later (na de oorlog 40-45) bij buurman Gerard Wille die zelfs een tijdje bij vader Jules de kuipersstiel uitoefende. De ton had de vorm van een wijnvaat en de inhoud varieerde tussen de 80 en de 120 liter. De tweede bodem werd vervangen door een deksel met kijkvenster, aftapkraan en handvat. Het deksel had een rubberen dichtingsring en werd ter plaatse gehouden door een vijftal “spanvijzen” op een ijzeren ring. Een ijzeren plaat op de bodem zorgde voor evenwicht. Op de buik van de tuimelkarnton waren diametraal over elkaar twee assen gemonteerd die in een kleine constructie met een ijzeren loopwielkje ronddraaiden. Later werden deze vervangen door “*cousenees*” (Fr. *cousinet*) met kogel-lagers. De karnton werd in de stoel rondgedraaid via een “*manivel*” of handvat (later met een groot houten wiel en elektrische motor) onder een kleine afwijkende hoek om de melk in de ton beter te doen slingeren.

De economische crisis in de late jaren dertig sloeg ook toe in de kuiperij en Maurice besloot na zijn huwelijk in 1935 de kuiperij vaarwel te zeggen omdat er steeds minder werk was. Hij vond een nieuwe job als opnemer bij de



De luiken zijn neergelaten en de kuiperij is verlaten...
Rond 1964 legde Jules Waelpout de kuipersdissel neer en de machines van de "Mekanieke Kuiperij" af.

elektriciteitsmaatschappij van Langerbrugge. Toen de nood het hoogst werd, deed ook Jules wat opnemerswerk. Maurice zou na W.O. II, na een omwegje langs de dokken zijn dagelijkse kost verdienen als bediende bij de C.M. in Gent.

Maar het hart van Maurice bleef nog altijd warm lopen voor de kuiperij en hij was voor ons een dankbare gesprekspartner en informatiebron toen wij op zoek gingen naar meer uitleg over de kuipersstiel.

In 1933 zette Jules zijn eerste stappen in de plaatselijke politiek: hij werd voor het eerst verkozen in de gemeenteraad van Merendree. In 1938 bracht hij het tot schepen, ambt dat hij - met een onderbreking na W.O. II - tot in 1976 vervulde.

Na W.O. II kwam er toch opnieuw wat beweging in de kuiperij alhoewel het echt kuipwerk zich sporadisch beperkte tot een aalstuk, een karnton en wat herstelwerk. Door een nieuwe regelgeving, voornamelijk wat de hygiëne betrof, mochten heel wat landbouwers niet meer aan huis karnen en hadden ze dus geen karnen meer nodig want de melk werd afgehaald voor de melkerij.

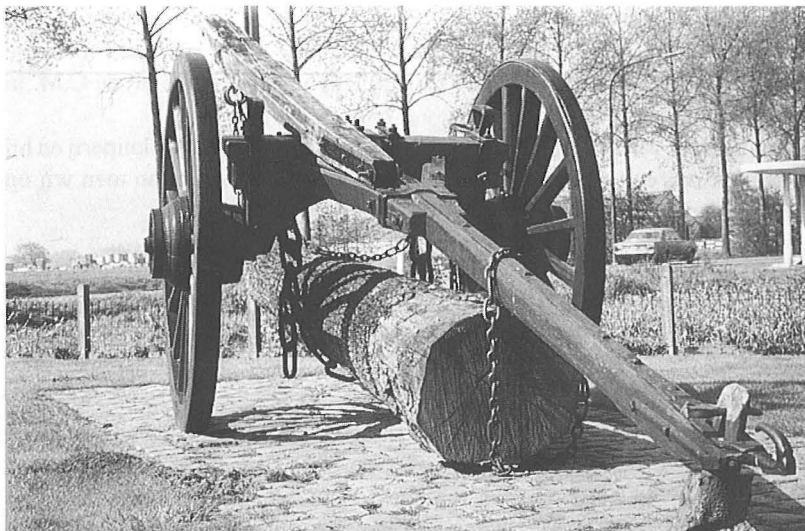
Wasmachines vonden nog wel een betere afzet. In het begin was de kuip nog van hout, later werd ze vervangen door gegalvaniseerd koper. Echt kuipwerk verdween, het werd montagewerk. De koperen kuip werd geleverd door de firma De Volder uit Deinze. Er werden vier profielijzers gebruikt als poten, het deksel en de slager waren van aluminium, het "mekaniek" van gietijzer en een elektrische motor dreef het mechanisme aan.

Louter montagewerk. Er was keuze in verschillende modellen. Ook was het mogelijk een wasmachine aan te kopen met een verwarmingselement: een oven onder de bodem van de koperen kuip.

De wasmachines "Prima" deden het goed. Jules had "voortverkopers" in Nevele (A.Lootens), in Hansbeke (Janssens), in Zomergem (Lateire), in Landegem (A.Willems), in Ursel, Adegem en in nog andere gemeenten.

Ondertussen deden de modernere wasmachines met trommel en de droogzwierders stilaan hun intrede. Jules werd verdeler van het merk "L'Avenir" uit Rumbeke (Roeselare).

We keken elkaar steeds lachend aan ("Hebben ze nog niemand gevonden") toen 's morgens na het zevenurennieuws op het toenmalig NIR maandenlang iedere morgen opnieuw een kuiper werd gevraagd voor Brussel.



Met de boomezel werden de bomen naar de zagerij gebracht.



De houtzagerij van Alfons De Wulf, later van Gentil De Wulf in Merendree.
Met de trekzaag worden de planken op maat gezaagd.

Hoe die mensen ooit aan het adres van vader Jules zijn gekomen weet ik niet, maar toch heeft hij zich enkele jaren laten overhalen om herstelwerk te gaan verrichten in de brouwerij Winderikx in Dworp. Die brouwden nog ambachtelijk de echte Brabantse kriek en geuze in grote flessen. Lange tijd om te bewaren in onze kelder kregen ze niet...

Maar dit waren meteen ook de laatste kuipersdaden van de laatste telg van een kuipersgeneratie.

Alle hout is geen kuipershout

Het hing natuurlijk ook af waarvoor het hout moest gebruikt worden. Voor aalstukken gebruikte men lariks, dennenhout dat meestal uit de streek zelf kwam. Men ging het larikshout “op de boom” kopen bij de houtvendienies in de omgeving. Men moest er wel op letten dat er geen ijzer, afkomstig van schrapnels en obussen in het hout aanwezig was, wat niet verwonderlijk zou zijn want in de grote oorlogen is er in Merendree flink wat over en ‘t weer geschoten. Kuiper Jules was een expert in het schatten van het nuttig, bruikbaar hout op de staande boom.

Eik was het meest geschikt en ook het duurzaamst voor de kuiperij. De eik kwam uit Frankrijk voor vlees- en melkkuipen, maar de betere eikensoorten werden ingevoerd uit het Noorden, Rusland, Oost-Pruisen, uit de Balkan (Bosnië) en later ook wel uit Canada en de VS.

Franse eik was van mindere kwaliteit, trouwens, zelfs een chauvinistische Fransman zou voor zijn echt, delicate wijn nooit vaten met hout van eigen bodem gebruiken!

Men lette er wel op wintereik te kopen: dat bevatte minder boomsap, droogde vlugger en bewaarde beter.

Het Noorse hout (en ook het hout uit Canada en de VS) kwam aan in de haven van Antwerpen of Gent en werd dan via het water of met de spoorweg naar Landegem gebracht. Met de “boomezel” van Mon Schrijvers (Raymond De Schrijver) werd het hout dan naar de kuiperij of de zagerij De Wulf in Merendree vervoerd. Thuis in de kuiperij werden de bomen met de trekzaag in rondelingen verdeeld op de meest gebruikte lengtes. Deze blokken werden dan op een natuurlijke wijze in weer en wind gedroogd om later dan gekliefd en gefatsoeneerd te worden in duigen.

Het gebeurde ook dat men gezaagd hout aankocht of de bomen in planken liet

zagen in de zagerij van Alfons De Wulf (later Gentil De Wulf) uit Merendree. Deze gezaagde planken werden dan in de hof, in het houtkot of in de hangar opgestapeld om te drogen. Tussen de planken werden kleine latjes gelegd om wind en lucht wat speelruimte te geven, om alzo het hout vlugger te drogen.

Dorpsgeluiden

We beschreven reeds in een vorig hoofdstuk hoe het hout voor de kuiperij, aangekocht of ingevoerd naar huis of de zagerij werd gebracht per boomezel. Voerlui met paard en boomezel waren niet de zachtaardigste mannen. Wij hebben er twee gekend. Mon Schrijvers - voerman en tapper van “'t Oud Gemeentehuis” - deed ook wel wat vervoer voor de gemeente maar bracht een stuk van het jaar door in de Waalse bossen waar hij met een paard de bomen van de hellingen naar beneden sleurde.

Maar de beruchtste voerder was Van Driessche van de wijk Durmen. Dit gehucht lag rond de brug over de Brugse Vaart op de weg naar Zomergem en de inwoners waren wel gekend als een minder zachtaardig volkje. Voorbijtrekkende schippers legden aan bij de brug waar ook langs beide zijden voldoende drankhuizen voorzien waren...

Het geluid van de klepperende paardenhoeven en het geknars van de grote wielen op de kasseien werd overdonderd door het gevloek en gebulder. Moeders trokken vlug de kinderen het huis in wanneer Van Driessche in aantocht was. En je kon hem van ver horen komen! Het was niet om aan te horen. Een paternoster van krachttermen, verwensingen, vloeken, godvers, djuus en miljarden ketsten tegen de gevels van het anders zo vreedzame dorpje. Het orkaan diende weg toen hij de zandwegel aan de Spriete (nu: splitsing Veldestraat-Dreef) naar de zagerij opdraaide.

Over dorpsgeluiden gesproken.

Centraal en hoog boven het dorp verrees de kerktoeren vanwaar uit de klokkentoren de uren werden geteld, de dag afgesloten en de morgen ingeluid. Voor elke mis of andere kerkdienst werd er een klein kwartiertje “geklept” om de gelovigen ter kerke te nodigen.

Om elf uur in de voormiddag en om acht 's avonds werd er door de klokkenluider enkele minuten met de volle klok “geluid” gevolgd door driemaal drie lichtere aanslagen met kleine tussenpozen: het Angelus van

Millet.

Wanneer er in het dorp iemand overleden was, luidden Mondje en Mielke van Petrus Pasters (de echte naam Petrus Verhaege) de doodsklokken. Met een flinke snok aan het klokzeel werd de zware klok op haar kop gezet en liet men ze bij tussenpozen tweemaal een halve zwaai maken. De zware klepel sloeg tweemaal aan. Ze deden dat op verschillende momenten van de dag voor een periode van een half uur.

Meer aardse geluiden waren er van de oudijzermarchand, de petroleumman en van Cleve met zijn levaard en ander verrrrrrrrrrse vis.

In de zomer wanneer de vensters van de dorpschool openstonden, hoorde men het afratelen van de tafels van vermenigvuldiging en het opdreunen van de hoofdsteden van Europa.

Daarnaast waren er de dorpsseigene geluiden van de kuiper, de smid en de molenaar.

Wanneer de kuiper de tonnen dichtte en de banden aansloeg, was dit over gans de dorpskom te horen. Dit ging zeer ritmisch, na een vijftal slagen - vier lichte, één zware - volgde een korte rust, dan weer hetzelfde. Stapten ze met tweeën rond de ton, dan wisselden hun slagen met elkaar af. Soms vielen hun slagen ook perfect samen.

Even ritmisch, maar helderder en harder was het gehamer van smid Oscar Lambert en zoon Gaston uit de buurt en om het dorpsorkest nog wat meer steun te geven zette mulder Omer Steyaert zijn stoommachine aan van zijn reeds gemechaniseerde meelmolen. De basso continuo...

De kuiper, de smid, de mulder brachten leven in het dorp! En dat niet alleen figuurlijk.

De klokkenluider was de boodschapper van een onaangekondigde dood.

Het werkhuis

Het werkhuis, het atelier, de kuipenmakerij, de tonnenmakerij, de werkplaats, de werkwinkel waren evenveel benamingen om de plaats aan te duiden waar de kuiper zijn tonnen maakte. Minder voorname benamingen klonken ons niet vreemd in de oren: kuipersstal en kuiperskot. Hoewel dit laatste, hoe oneerbiedig ook, eigenlijk geen onterechte omschrijving was. Orde en

netheid waren in feite ver te zoeken. De aard van het werk bracht natuurlijk veel stof mee dat zich dan op alles en nog iets afzette. Spinnenwebben versierden hoeken en kanten. Het glas van de vensters was ondoorzichtbaar geworden door vingerdik stof. Houtkrullen (“*schavelingen*”) en zageheel bleven rond de machines liggen en moesten dienen om in de winter de kachel te stoken. Tegen de muur stonden slagbanden door elkaar en overschotten van gezaagd hout werden tussen de machines opgestapeld tot men het ooit nog eens zou kunnen gebruiken. Er slingerde alle soorten alaaam rond op de schaaftbank (werkbank) en toch wist de kuiper alles met gesloten ogen terug te vinden. In gans die chaos zat toch nog regelmaat en orde.

Waar men enigszins nog plaats vond aan de muren werden legplanken aangebracht die gevaarlijk doorbogen onder het gewicht van de zelfgemaakte houten bakken en bakjes waarin alle nog bruikbaar vijsjes, bouten of nagels werden bewaard die ooit nog wel eens van pas zouden komen...

Wij begonnen onze verkenning bij de voordeur van “het kot”. Langs de zuidzijde van de kuiperij stond tegen de muur - over de gehele lengte - de **werkbank** (scharfbank) met links voor de houten **bankschroef** en rechts de **vijlstaak**. De ene diende om houten voorwerpen te klemmen (bv. bij het samenstellen van een bodem), het ander om zwaarder ijzeren tuig te bewerken: een bout in te korten, een braam weg te vijlen, enz.

In de hoek tussen werkbank en venster stond “op zijn kop” de **scharfblok** of **steekbank**, waarop men vroeger schrijlings zat (het *peerd*) om de zijkant van de duigen af te steken (fatsoeneren). In deze duistere hoek waar nog ander onbruikbaar materiaal was gedumpt, herinneren wij ons nog - waarschijnlijk om redenen die niets specifiek met de kuiperij te maken hadden - een fijne ijzeren staaf van een tweetal meter met maatstrepen: de **pegel** of **peilstok**. De stok werd schuin door het bomgat gestoken tot aan de krooschroef. De kuiper kon zo de inhoud van de ton aflezen.

Tegen het plafond en boven de vijlstaak hingen binnen handbereik de **ijzerzaag** en de **Sint-Jozefzaag**. Op halve hoogte aan de muur zaten twee latten waartussen beitels, schroevendraaiers, een nijrtang en “*visegrip*”, een winkel- en zwaaihaak (verstelbare hoeken), ijzervijlen en houtraspen en ander klein alaaam kon geschoven worden. Hier had ook de **schrobzaag**, een klein handzaagje met een lang smal zaagblad zijn vaste plaats. Dit steekzaagje moest dienen om bv. een gat uit te zagen in een aalstuk waarvoor eerst met de boor een kleiner gat was voorgeboord.

Een groot gedeelte van dit rekje werd aan de linkerkant ingenomen door een hele serie **mallen**.

De mal was een soort houten winkelhaak waarvan de langste zijde de vorm had van een ronde duig. De andere rechte zijde stond in een bepaalde hoek tegenover de gebogen zijde volgens de schuine kant die de duig moest krijgen. Hoe groter de cirkel van de ton hoe stomper de schuine zijde van de duig. De mal diende om de juistheid van de schuine zijkant van de duig te controleren.

Links boven de deur waren “schappen” aangebracht waarop wij de bouten terugvonden in alle dikten en lengten. Er waren er in zwart metaal, maar men gebruikte ook gegalvaniseerde bouten. Op de “schappen” boven de werkbank stonden in kleine en grotere kartonnen doosjes de nikkelen en koperen vijzen. Ze waren geklasseerd naar dikte en lengte.

Hier tussen stond ergens een houten “*teil*”: een zware houten kom met de “deugels”. De **deugels** waren nagels met langs beide kanten een scherpe punt. Deze tweepuntige stalen nagels moesten dienen om de planken van de bodem aan elkaar te zetten.

Op hetzelfde schap stond er nog een kleiner kommetje waarin een soort deeg werd gemaakt: een mengsel van roggenmeel en water dat aangebracht werd in kroosgroef om de bodems te dichtten. Op het einde van het rek hing de lijmpot: een gietijzeren keteltje waarin “au bain marie” bruine brokken lijm werden gesmolten.

Onder deze borden was er een smallere legplank waartussen de boekhouding terug te vinden was. Enkele lange zwarte agenda's en kleinere jaaragendaatjes waarin bestellingen en rekeningen werden genoteerd. Helemaal achteraan tussen deze boeken vonden wij later bij de afbraakwerken een klein dagboekje terug met het pijnlijke verhaal hoe vader Jules in 1940 drie maanden zonder enig nieuws was over moeder, vrouw en kinderen die naar Frankrijk waren gevlucht.

Langs de straatzijde onder het raam (waarvan het venster in de zomer kon naar omhoog geschoven worden en er plaats was voor een babbeltje of groet met de passant) stond een zware houten **werkblok** (zo oud als de kuiperij zelf) een “*ersgat*” ofte het onder eind van een boom. Aan de voorkant van het blok waren er een paar gleuven om er bv. een bodem te kunnen in blokkeren waarvan de buitenrand moest afgestoken worden met het snijmes. Dit werkblok werd gebruikt om een ton of kuip op af te werken, maar meer nog

werd als ondersteun voor dit werkje ook wel eens een ander grote ton gebruikt.

Langs dezelfde kant, een metertje verderop, stond het **kuipersaambeeld** ook op een houten voet. Het aambeeld moest in hoofdzaak dienen om de definitieve gegalvaniseerde banden op klaar te maken.

Met een duigvormige lat vol gaatjes tekende de kuiper op de ton of kuip, met potlood of krijt de plaats af waar de definitieve band zou komen. Dan nam hij een koord en legde die langs de afgetekende lijn en bepaalde de lengte van de band. Hij nam een tiental cm op overschot om de overleg mogelijk te maken: daar waar het **bandijzer** aan elkaar zou gehecht worden. Hij legde de uiteinden van de band een beetje over elkaar, hield die boven een moer en maakte met een **doorslag** (een metalen stift) gaatjes door die uiteinden. Met een ijzerbeitel kapte hij de scherpe hoeken af van de bovenband en “*revetteerde*” nu die uiteinden aan elkaar met metalen **klinknagels** of “*revetten*”. Deze korte nagels met platte kop werden op hun beurt nog eens rondgezet met een **dopper**: een metalen blokje met holle uithalingen.

In de nabijheid van het aambeeld vonden wij een rol gegalvaniseerd bandijzer en ook een enorme brok **krijt**. De definitieve banden werden langs één kant schuin gezet op een klein kuipersaambeeld waarvan de ene kant eindigde op een conisch uitlopende staaf. De binnenkant van de banden werden met krijt “ingesmeerd” opdat ze beter zouden aansluiten op de ton.

Tussen de werkblok en het blok waar het aambeeld stond, was er een plankje tegen de muur waarop wij de hamers en de drijvers terugvonden. De kuiper gebruikte ijzeren hamers (geen houten) van verschillend gewicht.

De **drijver** (“*chasse*”) moest dienen om de banden, zowel de sluitbanden als de definitieve banden op hun plaats te slaan of te “drijven” op de ton of kuip. De drijver was van hout en bovenaan (waarop men klopte met de hamer) met een ring versterkt. Het onderste gedeelte dat op de band werd gezet, eindigde op een brede punt en was van hard metaal.

Tussen de hamers en de drijvers lag een **knijper** (“*knoape*”). Dit was een klem die over de opzetband en de eerste duig werd geschoven wanneer men een nieuwe ton opzette. Het was gemaakt van een stukje bandijzer dat geplooid werd in een U-vorm.

Op een rekje boven het aambeeld lagen de verschillende soorten schaven. Naast de gewone kleinere schaven die men ook bij de schrijnwerker en timmerman aantrof, staken hier twee modellen de ogen uit: namelijk de **blokschaaf** en de **boogschaaf**. De blokschaaf wordt ook nog kopschaaf genoemd en dit duidt ook zijn gebruik aan, nl. het effen zetten van de kop (boven- en onderkant van de duigen). De kopschaaf was heel wat groter en zwaarder dan de gewone schaaaf en was onder aan de zool voorzien van een metalen plaat. Soms was het schaafblok met gebogen zijwanden. De boogschaaf is kleiner en de onderkant is afgerond. Het laat zich raden waarvoor zij gebruikt wordt: om de binnenwand van het vat glad te schaven.

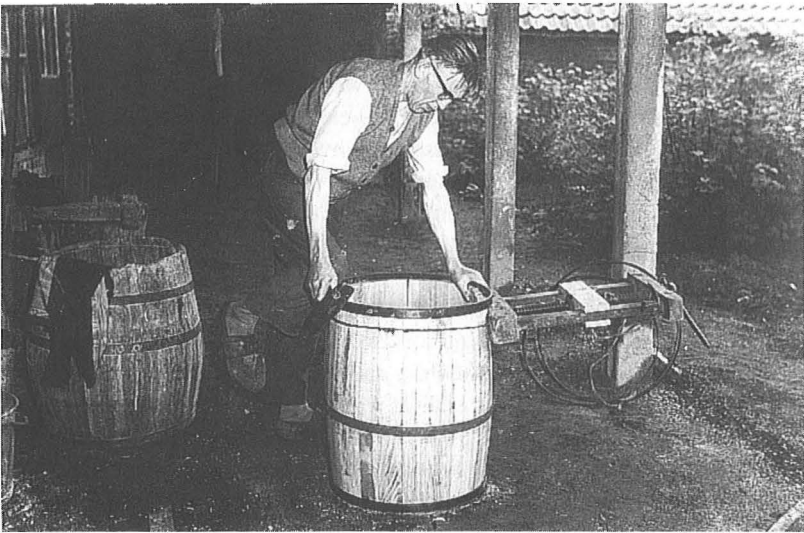
Op hetzelfde boord lagen **dissels** van allerlei grootte. Dit typisch kuipersalaam moest dienen om een ander typisch kuiperswerk uit te voeren: het kimmen. De kom van de ton of vat is de schuine rand die aan de uiteinden van de duigen wordt gekapt. Dit hakmes was gebogen met langs de ene zijde een scherp snijdende kant en langs de andere kant eindigend op een hoekgedeelte dat als hamer kon worden gebruikt. Het handvat stond in het midden rechthoekig op het mes. Het kimmen met de dissel was een meesterwerk. Hieraan herkende men de vakman: de kim moest spiegelglad zijn en bij één verkeerde “kap” moest men opnieuw beginnen.

In deze omgeving waar de vaten werden afgewerkt en opgekuist, vonden wij ook het alaaam dat daar bij nodig was. Eerst werd met het kleine ronde **trekmes** met twee handvatten de oneffenheden tussen de duigen aan de binnenwand effen geschaafd. Dan werd de ganse binnenwand van de ton met de boogschaaf mooi glad gezet. Bij de boterkarnen voornamelijk moest de binnenwand volledig effen zijn om te vermijden dat er zich “onreinheden” zouden afzetten in de oneffenheden.

Voor het opkuisen van de buitenwand had men de **spookschaaf** of gladschaver. Dit was een langwerpige schaaafijzer met twee handvatten waarbij het middendeel een verstelbaar mesje bevatte dat enigszins holvormig stond. De final touch toch bij het opmaken van een vat werd gegeven met het **schraapstaal** of schreepstaal: een rechthoekig stalen plaatje (ongeveer 10 op 30 cm) met langs een zijde een scherpe braam. Soms gebruikte de kuiper als schraapstaal een stuk glas. Bij het gladmaken van de buitenwand werden de voorlopige slagbanden een voor een vervangen door de definitieve banden.



Het kimmen met de dissel



Het sluiten van de ton met het kuipervijzel

Boven een zolderbalk hingen nog enkele merkwaardige kuipersvoorwerpen: het snijmes, het haalmes, de krooschaaf, de kuiperspasser, de booromslag, de schulpboor en de biezentrekker.

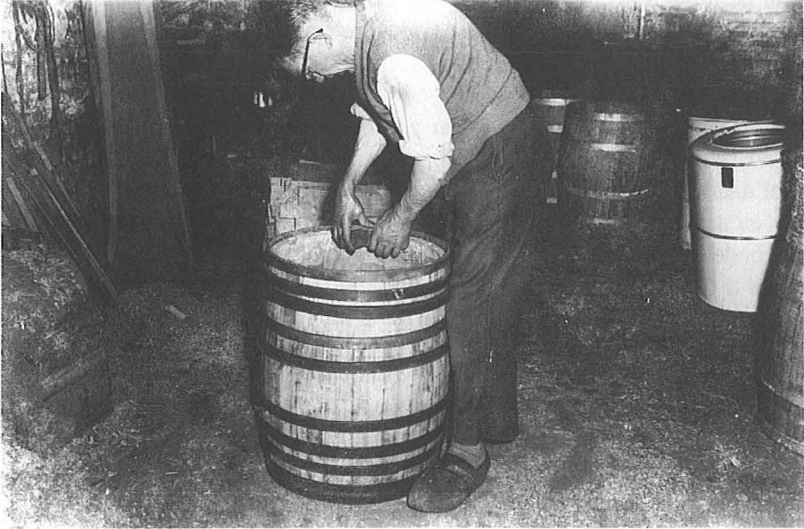
Het **snijmes** werd oorspronkelijk meest gebruikt om de ruwe duigen langs de rugzijde en de zijkanten hun juiste vorm te geven. Later gebeurde dat machinaal en werd het snijmes nog wel gebruikt om de randen van de bodems te versmallen. Het was een lang, recht mes met aan beide uiteinden bolvormige handvatten.

Het **haalmes** daarentegen was gebogen en moest dienen om die binnenkant van de duigen uit te hollen. Dit werd trekkend bewogen, vandaar ook de benaming trekmes. Het snijmes daarentegen werd stekend gehanteerd, vandaar ook de benaming steekmes.

De bodems van de vaten werden gemonteerd in een groef of kroos. De **krooschaaf** is een mooi stuk kuipersgerief: een half-maanvormige plank met daarin een houten blok die door een vierkant gat gedeeltelijk onder en boven de plank uitstak en waarin zich aan de onderzijde een aantal mesjes bevonden die konden geregeld worden om de diepte en de breedte van de groef te bepalen. De kuiper plaatste de kroos op de boven- of onderrand van de ton en maakte een cirkelvormige beweging langsheen de binnenwand. De mesjes maakten een groef waarin later de bodem werd aangebracht.

Met een houten of ijzeren **passer** werd de omtrek van de bodem uitgezet, de kuiper past met de passer in de kroosgroef tot hij een passeropening vindt die ongeveer 6 maal ($S + S \times 3,14$) in de omtrek van de kroosgroef gaat. De aldus bekomen passeropening geeft hem de straal voor de cirkelgrootte van de bodem.

De **booromslag** of “zwong” (in het Frans “*vilebrequin*”) is een van de oudste modellen van handboor. Bovenaan was er een los draaiende borstknop die tegen de borst werd gedrukt om de boor in het hout te kunnen duwen. Met een beweging van een hoeks staande beugel met handgreep gaf men de boor zijn draai. In de boorkop kon men een lepelboor, een centerboor of een spiraalboor aanbrengen. Deze “zwaai-boor” werd gebruikt om kleinere gaten te boren van waaruit met het steekzaagje een ruimer mangat werd gemaakt in de ton (bv. in een aalstuk). Er was er eentje bij dat een ratelend geluid maakte bij het terugdraaien.



Het afwerken van de binnenwand om de bodemgroef of kroos aan te brengen.

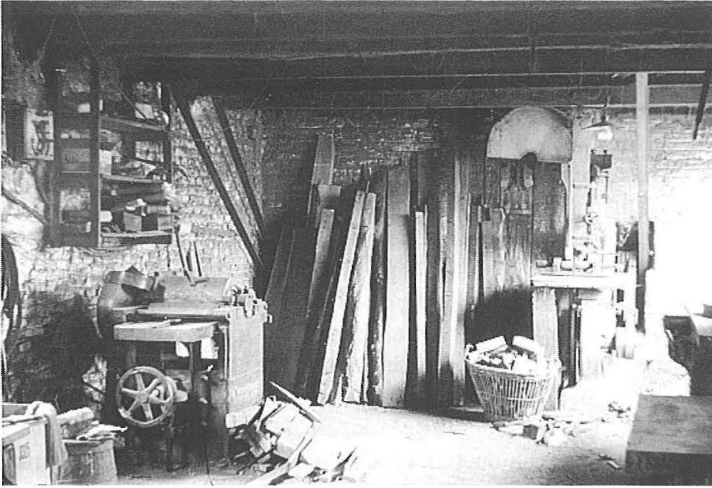
Met de **schulpboor** of lepelboor maakte men de bom- of tapgaten. Haaks in het midden zat een taps toelopende schoep met scherpe randen.

Het **biesijzer** of biezentrekker was een houten balkje van een kleine meter lengte met langs de ene kant een ijzeren haak die in het midden vast zat rond een scharnier. Het houten gedeelte werd tegen de duig gezet, de ijzeren haak achter de duig gehaakt om de duig achteruit te trekken en de bies in de kroos te kunnen duwen. Ook gebruikte men het biesijzer om een onwillige band op het vat te trekken. De bies (Lat. *Scirpus*) ook lisdodde genoemd, groeit langs de waterkant. Kuiper Jules ging ze snijden in Bellem aan de Kranepoel ("*Krompoel*"). De biezen werden een korte tijd geweekt en dan droog bewaard op zolder. Als men ze nodig had, werden ze gekloofd en verwijderde men het merg. In hoofdzaak werden biezen aangebracht tussen de plankjes van de bodem. Ook wel eens in de kroosgroef. Zoals elders al vermeld, waren er in tijden van hoogconjunctuur in de kuiperij gespecialiseerde biezenstekers aan het werk: de oplissers (zie: *De Biezenstekker* van Cyriel Buysse).

In de andere hoek van het kuiperskot, tussen de toegangsdeur en de schouw waartegen een houtkachel stond, was het ook een allegaartje. Er slingerden enkele grote sluitbanden rond, er hingen een paar houten dubbele lijm-knechten en enkele grote ijzeren lijmtangen ("*sergeanten*") tegen de muur, ook enkele spanzagen.

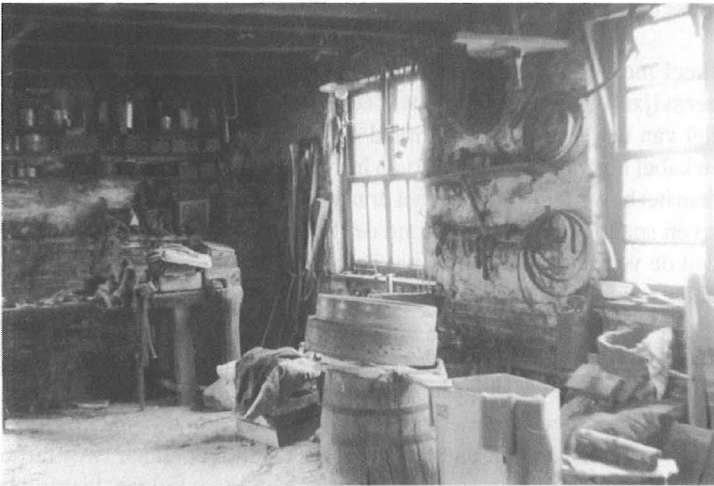
Een heel merkwaardig kuipersattribuut had hier zijn plaats gevonden: het **kuipersvijzel** of de spanvijs. Dit was een houten raam met schuifblok dat door middel van een as met schroefdraad op en neer kon gedraaid worden. Een stalen kabel liep door twee gaten van het houten raam en was aan het uiteinde vast aan het bewegend blok. Bij het draaien aan de hendel schoof het blok naar boven en spande de kabel, die rond de duigenkrans was gelegd, zich op. Zo werden de verwarmde en soms nat gemaakte duigen onderaan tegen elkaar gedrukt en sloot het vat zich volledig.

In het voorste gedeelte van de kuiperij stond er in het midden een groot werkblok van ongeveer een halve meter hoog en een meter diameter. Dit "*ersgat*" van serieuze afmetingen dat ook wel als zitbank kon gebruikt worden voor de bezoeker, had symmetrisch tegenover elkaar twee uithollingen. Aan een vleeskuip en ook nog wel eens bij andere kuipen, waren er twee handvatten. Dat waren twee langere duigen recht tegenover elkaar, waaruit



Binnenzicht van de kuiperij.

Links de vandikteschaaf met achteraan hout bij de lintzaag.
Boven de vandikteschaaf een rekje waarop schafmessen lagen en
kleine handschaven. Bemerkt de drijfriemen die naar de zolder lopen waar
loop- en drijfwielen de machines op gang brachten.



Hoek bij het raam, rechts rekken met dissels, aan de zoldering de krooschaaf.

een handgreep werd gezaagd. Om die kuipen met een handvat beter te kunnen bewerken, werden deze op het blok geplaatst met die twee uithollingen waarin de handvatten pasten.

Vooraleer het moderner machinegedeelte van de kuiperij te bespreken, gaan wij even nog naar buiten een luchtje happen.

Onder het afdak, de hangaar bezijden het werkkot, hingen een massa **slag-** en **sluitbanden** van alle maten, lichtere en zwaardere. Er waren er ook verstelbare bij. Op een van de ankers (een oud merkijzer) waaraan die banden hingen vonden wij de initialen L(ivinus) W(aelput) terug.

Hier vinden wij ook het **vuurroostertje** terug, gemaakt van bandijzer dat in de ton werd geplaatst en waarin men met “*schavelingen*” vuur maakte om de duigen te verwarmen bij het sluiten van het vat.

Om een afzonderlijke duig te plooiën of de duigen van een halskarn hun vorm te geven, was er een plooibank. De duigen werden eerst in een ijzeren kookbad gestoomd en dan op de **plooibank** geplooid. De gestoomde duigen werden tussen ijzeren staven gespannen tot ze de gewenste buiging bereikten.

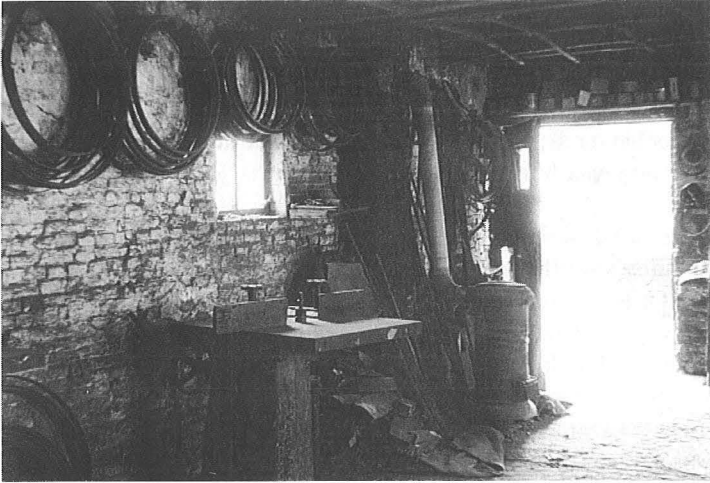
Een eindje verderop onder de hangar stond de **slijpsteen**. Hij was van een respectabele doormeter en draaide onderaan door een waterbak. De steen zelf zag roodbruin en was van een zacht gesteente. Hij werd aangedreven met de hand en later met de motor. Kleine en grote schaafmessen, beitels, trek- en haalmessen, het schraapstaal, de boren, enz. werden hier geslepen. Om dit materiaal nog wat scherper te zetten (te “*wetten*”) gebruikte men een **wetsteen** die men al spuwende vochtig hield.

Onder dit afdak werden vaten die hersteld moesten worden, afgewerkte producten of hout dat nog moest drogen, opgeslagen.

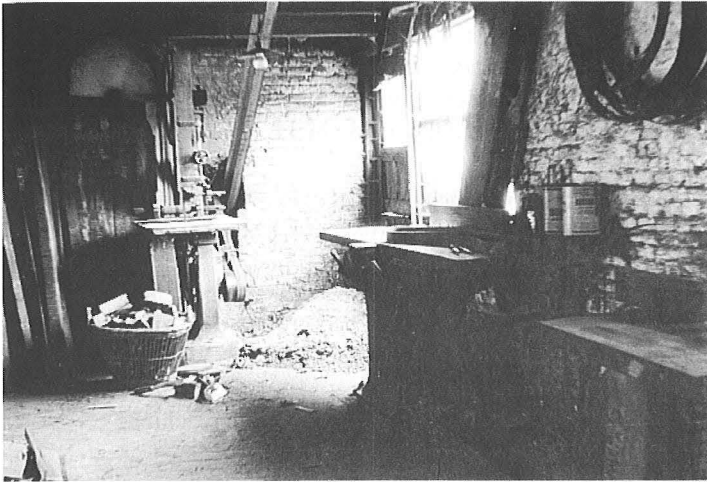
Onder het bewind van kuiper Jules Waelput had de “*machinisie*” haar intrede gedaan. Het uithangbord van herberg “In de Kroon” was vervangen en nu pronkte er voortaan: “Mekanieke kuiperij J. Waelput”.

In de kuiperij werd plaats gemaakt voor de eerste machines.

Achteraan links stond de **vandikteschaaf**. Hier kon men de planken de gewenste dikte geven en kregen de duigen er hun bolle en holle kant. Een wiel



Vooraan de freesmachine en tegen de muur allerlei slagbanden.



Rechts de vlakshaaf en achteraan de lintzaag.

regelde de hoogte van het onderste vlak en dus ook de dikte van het hout, wat men kon aflezen op een schaal langs de zijkant. Verschillende soorten messen konden worden vastgemaakt op een snel ronddraaiende ijzeren blok. Het metalen, beschermend deksel boven deze rotor vertoonde een scheur die met bandijzer was versterkt. Ooit was er eens een mes losgeraakt...

De planken gleden onder de roterende messen door en schoven dan verder over een tafel waar ze konden opgenomen worden om een tweede of derde beurt te krijgen. De machine spuwde de schavelingen naar achteren uit, waar men de duigen en de planken aanpakte om ze terug door te geven voor een tweede schaafbeurt. Wanneer er later tropisch hout werd verwerkt, was dit werkje hoogst prikkelend voor neus- en slijmvliezen!

Links boven de vandikteschaaf was er een rekje waarop de omwisselbare messen (rechte, bolle, holle, gekartelde) werden bewaard. Op dit zelfde boord vonden we een hele verzameling van kleine, smalle schaven: groef-, sponning-, lijtschaven en nog andere.

Was het werken met de “dikteschaaf” nog als betrekkelijk veilig te klasseren, dan kon dit zeker niet gezegd worden van de “*toppie*” of **freesmachine**. Een litteken - gelukkig tussen de benen van een bezoeker in - op het grote werkblok midden in de werkplaats, illustreerde een blijvende waarschuwing. Geen toegang voor onbevoegden: deze machine eiste een uiterste concentratie en blijvende oplettendheid. Men gebruikte het o.a. om de kroos uit te frezen van de tonnen en kuipen (ter vervanging van de krooschaaf), om de gekartelde binnenwand van de duigen voor de waskuipen uit te halen en de groef en neus te steken van de duigen voor een waskuip.

Iedereen kent de klassieke mop van de schrijnwerker die met de overgebleven vingers de pintjes bestelt in de herberg...

Vader Jules had ze nog alle tien. Alhoewel niet helemaal onbeschadigd en met enigszins ingekorte vingertoppen. De onbeschermde vlakschaaf was een boeman voor de houtbewerker. Een plank over een sneldraaiende rotor duwen met heel scherpe messen, zonder enige beveiliging, was telkenmale een risico.

Hoe er ook niet meer ongelukken gebeurden bij de **lintzaag** achteraan in het kuiperskot is een vraagteken of was het, het gewijd palmtakje boven de deur van het houtkot dat bescherming bracht? Kan men zich voorstellen welk

kabaal en schrik een gebroken, rondslingerende lintzaag niet meebracht? Dat iedere verstrooidheid hier ons terug kon brengen bij de vermelde alomgekende schrijnwerkersmop is duidelijk.

Dit bescheiden machinepark werd aangedreven door één motor die zich in een afzonderlijk gedeelte van het houtkot bevond. Van hieruit vertrok er een brede drijfriem naar de zolder van de kuiperij. Via een ingenieus stelsel van drijfassen en grotere of kleinere houten loop- en drijfwielen konden andere machines aan- of afgezet worden. Dat gebeurde gewoon door bv. de aandrijfriem voor de vandikteschaaf af te leggen wanneer men deze machine niet nodig had. Voor de vlakteschaaf en de lintzaag stak er een soort hefboom door de zoldering waarmee men de aandrijfriem van de “*polie*” kon verleggen en de machine kon aanzetten of stilleggen.

Het meest spectaculaire van het machinegedoe was de manier waarop de motor in gang werd gezet. Het nodige hiervoor bevond zich links boven de vandikteschaaf. Eerst werd de hefboom van de messchakelaar of “*interrupteur*” naar beneden gebracht en daarna werd de aanzetweerstand of “*demarreur*” in beetjes in gang geschoven. Die aanzetweerstand zag eruit als een wit-marmeren plaat met koperen knoppen in een halvecirkelvorm. Een hendel schoof over deze knoppen en bracht de motor langzaam in beweging. Het aanzetten van de schakelaar en het geschuif over de koperen knoppen ging altijd gepaard met het uitslaan van vonken en dat boezemde ons wel de nodige schrik in en weerhield er ons van om domme dingen te doen met de machines.

Het spreekt voor zich dat het kuiperskot een onontkoombare aantrekkingskracht uitoefende op een jonge knaap die graag eens iets ineens knutselde met wat afvalhout en ander voorhanden zijnde materiaal.

Ik heb er de liefde voor hout en de houtbewerking aan overgehouden en zette in het kuiperskot mijn eerste... culinaire stappen? Op de houtkachel bereidde ik er tijdens de middagpauze mijn voorkeursgerecht: gestampde patatjes met ajuintjessaus!

Vader zag mijn interesse voor de kuiperij met een welgevallige oog aan, maar was als voor de dood wanneer ik het aandurfde een machine aan te zetten. Dan kwam hij, uit zijn middagdutje gehaald, het werkhuis binnen gestormd met de vermaning: “Uw vingers zijn veel te kostbaar, ge zult ze later nog teveel nodig hebben”.

Hoe kon hij het weten... want hoe zou ik anders deze tekst hebben getypt?

Erik en Fons WAELPUT

Bibliografische nota's

- Mondelinge overlevering door Gilbert en Maurice (†) Waelput, broers van kuiper Jules Waelput.
- *A. Brenders en Fons Waelput*, Het ambacht van de kuiper, *eigen beheer*, z.d. Wilrijk.
- *Jacques Van Keymeulen e.a.*, Woordenboek van de Vlaamse dialecten, deel II, afl. 4: De kuiper en de hoepelmaker, *Seminarie voor Nederlandse Taalkunde en Vlaamse Dialectologie*, R.U.Gent, 1988.
- *K.C. Peeters*, De kuiper, *Instituut voor Volkskunde*, 1990.
- *A. Lagrange*, Catalogue Musée du vin de Bourgogne à Beaune, *Ed. G.P. Maisonneuve et Larose*, Paris, 1965.
- *Jean Taransaud*, Le livre de la Tonnellerie, *Cognac*, 1976.

Het museum Rietgaverstede te Nevele presenteert een videovoorstelling van een film door Antoine Janssens opgenomen rond de jaren '60 waarin kuiper Julius Waelput demonstreert hoe een vat werd gemaakt.

IN MEMORIAM PASTOOR FRANS MICHEM



Frans Michem werd geboren te Sint-Gillis-Dendermonde (4 februari 1909) in een gezin van negen kinderen. Hij liep school in het H.Maagdcollege te Dendermonde. Na zijn opleiding aan het seminarie te Gent werd hij op 15 juni 1935 priester gewijd.

Eerst was hij enkele jaren onderpastoor in Gent en Merelbeke, maar op 13 april 1945 bood hij zich aan als aalmoezenier bij "Het werk der Repatriëring" om de duizenden landgenoten die na de oorlog in Duitsland gevangen zaten of tewerkgesteld waren zo spoedig mogelijk huiswaarts te brengen. Op 10 augustus 1945 was hij weer in eigen land en werd pastoor in Zele. Hier zag zijn eerste geschiedkundig werk "*Zeel en zijn geschiedenis*" het licht.

Pas na zijn benoeming tot pastoor van Vinkt op 5 maart 1958 ontloopte hij zich tot een degelijk historicus en onvermoeibaar heemkundig vorser.

Vinkt leed nog heel sterk onder de gevolgen van de dramatische gebeurtenissen van mei 1940 en vond bij zijn pastoor een luisterend oor en een vlotte pen. In zijn boek "*Vinkt in mei 1940*" legde hij de getuigenissen van de gruweldaden in die dagen vast. Het lag zeker niet in de bedoeling van de auteur een werk van hoge wetenschappelijke waarde te schrijven, maar veeleer streefde hij ernaar het menselijk leed dat de inwoners van Vinkt hadden geleden op een begrijpelijke manier voor de gewone lezer weer te geven.

Aangezien ook Vinkt deel uitmaakte van de oude baronie Nevele, lag het voor de hand dat pastoor Michem bij de stichting van de heemkundige kring in

maart 1970 zeer geïnteresseerd aanwezig was en tot onze eerste leden behoorde.

Op de statutaire vergadering van 14 januari 1973 trad hij als ondervoorzitter toe tot het bestuur. Ik herinner me levendig een winterse bestuursvergadering in het bruin gerookt bureautje van zijn statige pastorie te Vinkt, zijn continu-kachel stond gloeiend heet en enkele flessen wijn stonden uitnodigend te chamberen op de vensterbank. Bij een goed glas wijn - zoals pastoors van te lande gewoon waren - werden plannen gesmeed voor heemkundige activiteiten en artikelen. Eind december 1975 vroeg pastoor Michem om van zijn functie te worden ontheven, maar als geschiedkundige bleef hij verder publiceren over zijn vertrouwde gemeente Vinkt.

In 1985 vierde hij zijn gouden priesterjubileum en in 1989 ging hij definitief op rust. Pastoor Michem werd te Vinkt begraven op 21 oktober 1998.

J.L.



LANDEGEM, EEN BEELDIGE GESCHIEDENIS

Aanvullingen

Hoe grondig te uitgave van een fotoboek ook wordt voorbereid, het is nooit af. Pas nadat enkele honderden personen het boek in handen hebben gekregen, worden aan de samenstellers allerlei nieuwe en nuttige inlichtingen toegevoegd. We drukken hier dan ook twee groepsfoto's af waarop de namen van de personen werden vervolledigd. Dank aan onze informanten!

Foto van de lagere meisjesschool. Te oordelen naar de leeftijd van enkele kinderen dateert de foto van vlak na de Eerste Wereldoorlog (zie fotoboek bladzijde 215).

Onderste rij v.l.n.r.

1. Alixe Van den Berghe - 2. Margriet Heynssens (°8.11.1905) - 3. Maria Verhegge - 4. Irma Van den Berghe (°1910) - 5. Fany Van Brussel - 6. Louise Dossche - 7. Andrea Van Kerrebroeck - 8. Alice De Gandt - 9. Anna D'Hoore - 10. Margriet D'Hoore (°1906)

Tweede rij v.l.n.r.

1. Eugenie De Vreese - 2. Anna Van de Voorde - 3. Elisa Versluys - 4. ? - 5. Clarisse Mestdagh - 6. Suzanne Van Wassenhove - 7. Alice Verbeke - 8. Maria De Greve - 9. Maria Cosijns - 10. Anna Volckaert

Derde rij v.l.n.r.

1. ? - 2. Martha De Cloedt - 3. Anna Naert (°1911); volgens Margriet Heynssens is het Martha Claeys - 4. Emma Verbauwen - 5. Alice Martens - 6. Alice Mestdagh (°1906) - 7. Anna Van Gele - 8. Bertha De Bourderé - 9. Clara Mercie - 10. Martha Claeys - 11. Martha D'Hoore (°1905)

Laatste rij v.l.n.r.

1. vluchteling 1914 - 2. Elsa Van de Castele - 3. Marie Van de Voorde - 4. Madeleine Martens-Neerman - 5. Anna Van Heule - 6. Madeleine Cocquyt - 7. Margriet Mestdagh - 8. Magdalena Van Hove - 9. Suzanne T'Hooft
Links zuster overste; rechts zuster Sylvie



Eerste, tweede en derde studiejaar van de jongesschool in 1931 met meester Gilbert Waelput (zie fotoboek bladzijde 234-235)

Op de eerste rij zitten v.l.n.r.

1. Frans De Weirdt - 2. Julien De Coster - 3. Van de Waele - 4. Irené Van Parys - 5. Raymond Van Wassenhove - 6. Marce De Meyer (Dossche) - 7. Gaston Van de Walle - 8. Maurice De Buck - 9. André Tollens - 10. August Van de Walle.

Op de middenste rij zitten v.l.n.r.

1. Adnré Pynaert - 2. Armand Andries - 3. Gilbert Heynssens - 4. Valère Braem - 5. Julien Billiet - 6. Luc Stainier - 7. André Goedertier - 8. Omer Claeysens - 9. Julien Lanckzweirt - 10. Firmin Muys - 11. Aimé Cannoot.

Op de achterste rij staan v.l.n.r.

1. René De Weirdt - 2. René Pynaert - 3. Gilbert Muys - 4. Jozef De Clercq - 5. Albert Van de Sompele - 6. Michel De Vriendt - 7. Leon Standaert - 8. Henri Cocquyt - 9. Julien Van Severen - 10. Georges Van Wassenhove - 11. Meester Gilbert Waelput

OORLOGSRELAAS VAN FLORIMOND PYNAERT, DE LANDEGEMSE VRIJWILLIGER 1914-1918 (II)

Geraadpleegde werken, aanvullingen vanaf hoofdstuk 4

Deseyne 1987

A. Deseyne, *Oorlog in de Ieperboog. Cursus voor gidsen in de "Ypres Salient"*, Zonnebeke, 1987.

Falter 1997

R. Falter, *Het stiet ons tegen de borst*, in *DS Magazine*, 18 april 1997, p. 8-10.

Lanszweert 1981

R. Lanszweert, *Wereldoorlog I 1914-18*, in *De IJzerbode*, jg. 11 (1981), nr. 3.

Hoofdstuk 4 - Sector Diksmuide

Winter 1915-1916

Na onze rust in het noorden van Frankrijk komen we in beweging om eens naar een ander punt te trekken, namelijk het zo gevreesde Diksmuide, over Adinkerke-Veurne de grote baan op richting Ieper. Maar aan het kruispunt Izenberge-Alveringem slaan we links aftot in het dorp van Alveringem. Hier werden we verdeeld om in de boerenschuren te gaan slapen. Na twee dagen verblijf, namen we de sector van Diksmuide over. Bij donker trokken wij over Forthem. Eens daar, geen burgerij meer. Dan voorbij de Rabbelaar en St.-Jacobs-Kapelle en zo verder naar Diksmuide.

Bij het naderen van ons doel was er zeer veel leven en lawaai, ontploffingen, geweer en mitrailleurzegerammel. Om middernacht komt men toe aan de IJzerstroom. Het gaat er hier geweldig aan toe. Als de Duitsers fussees (Fr. fusée: vuurpijl) afschieten, is gans onze lijn verlicht en dat waren wij niet gewoon op de sector van Ramskapelle.

Maar ja, hier is men maar op een 30-tal meters van elkander. Wij zijn hier terechtgekomen in een echte heksenketel. Onmiddellijk werd ieder zijn post aangeduid. Het eerste dat ze ons zeggen is nooit uw hoofd boven de loopgraven te steken, want op de Duitse kant staan veel gepointeerde (Fr.

pointer: geschut richten) geweren en mitrailleuzen, en deze maaien van tijd tot tijd eens gans de lijn af. Ook voor de landbommen werden wij verwittigd, om immers een stokje in uw mond te hebben als wanneer ze landbommen werpen. Dit is een kwestie van luchtverplaatsing bij het ontploffen.

Toen het dag werd, kon men op de overkant de stad Diksmuide zien liggen, gans in puinen. Het bleek langs de overkant een versterking te zijn, nauwelijks 30 m van elkander gescheiden. Hier op onze kant, de gevechtlinie, met veel periscopen om op uw geweer te plaatsen en verder met ijzerdekkingen en platen, om uw geweer door te steken. Deze platen noemde men boucliés (Fr. bouclier: schild).

Hier zijn wij op een plaats van het front die plooibaar is. Tussen Nieuwpoort en Diksmuide is het niet plooibaar, ook niet op de rechterkant tot aan Steenstraat, dit door de overstroming. Maar hier te Diksmuide kan de vijand doorbreken en kunnen [ze] oprukken tot Duinkerke om op die manier een deel van het Belgisch leger in te sluiten. Het is juist daardoor dat Diksmuide een gevaarlijke en slechte sector was. Nu dat we hier zijn, hebben wij ons niet verbeterd. Men komt hier terecht onder het vuur van landbommen, mijnwerpers (Dt. Minenwerfer: mortier), ook stikgas, en liggen in het bereik van handgranaten. Wij van onze kant doen hetzelfde voor de Duitsers.

Op de boorden langsheen de IJzerstroom bestaan drie soorten loopgraven: 1^e gevechtlinie, 2^e reserve, 3^e beneden de dijk dienende als schuilplaats. Nochtans is de dijk redelijk breed, maar toch kan men er weinig beweging doen, daar de scherpshutters u ten alle kanten onder vuur nemen. De loopgraven [zijn] verdeeld in vier delen: A B C D.

N^o A recht over de brug.

N^o B recht over de minoterie.

N^o C hier is de eerste post waar ze de IJzer oversteken door middel van een vlot, welke op de kant der Duitsers is geblinderd (Fr. blinder: pantseren). Bij hevige storm geraakt dit vlot soms los en drijft weg naar de Duitse linie toe: dan kan u in het water springen, zoniet wordt u dood geschoten.

N^o D is van weinig belang. Daar komt men in het overstroemd gebied naar de sector van Lo toe.

Zo verslijten wij hier ons schoon jong [leven] in alende (= ellende). Wij gaan voor vier dagen rust nemen te Alveringem. En tijdens mijn rust kom ik in contact met mijn vrienden van Landegem, Camiel Van Wassenhove, bij wie ik nu en dan al ben geweest. Ook kwam [hij] mij al eens bezoeken met Jozef Van de Castele en Herman Michiels, daar ze alle drie deel uitmaakten van de 4^e divisie. Zij hun drie waren van het 10^e regiment en waren tesamen dikke

vrienden.

Tijdens onze rust werd u ook al eens geroepen om een werkje te doen. Zo werden ik en mijn kameraad eens aangeduid om te gaan werken in het depot van onze divisie, aan de brug van Fortem, voor het lossen van levensmiddelen. Aan de ingang van het park stond een onderofficier met twee schildwachten om controle uit te voeren voor wat binnen en buiten ging. Wij waren daar aan het lossen toen almeteens een bak kaarsen opensprong. Een wachtmeester van de artillerie was daar voor de controle. Goed, zegt hij, terwijl de bak toch open is, neemt maar elk twee kaarsen mede, maar zegt het aan niemand. Ik en mijn kameraad tevreden stopten deze kaarsen in ons broekspijp om er mede buiten te geraken. Gedaan met werken en we zouden naar Alveringem terug bij ons regiment gaan.

Maar bij het uitgaan van het park werden wij tegengehouden door de onderofficier, die ons zegde, ik moet u beiden onderzoeken. Natuurlijk kwamen de kaarsen te voorschijn en wij beiden werden weggeleid, met twee soldaten, bajonet op kanon en in de bak gestopt aan de brug van Fortem. Een nacht en twee dagen lieten ze ons daar zitten zonder eten.

Maar als de tijd gekomen was om met ons compagnie op te trekken naar de vuurlinie lieten ze ons los.

Op voorpost over de IJzer

Laat in de nacht vertrokken wij op reserve naar St.-Jacobs-Kapelle, om daar vier dagen te verblijven en bij nacht te gaan werken naar Diksmuide. Na vier dagen terug post C. Toen wij om twee uur in de nacht daar toestuikten, moesten wij met een twintigtal mannen op voorpost over de IJzer. Ik was er ook bij. Eens met het vlot over werden wij verdeeld. Deze die wij aflostten, keerden met het vlot terug, maar toen de laatste mannen gingen vertrekken, lag voor mij een lijk. Ik zegde aan de laatste, een korporaal, dat hij een gesneuvelde achterliet. Ja, zegde hij, ik weet het, wij zullen morgen vroeg het lijk komen halen. Om vier uur in de morgen hebben ze het lijk komen weghalen. Het was dan nog een kennis van mij, Dhondt Florimond uit Drongen.

Deze post C was een gevoelige plaats. Het is immers van hier uit het vertrekpunt van de patrouilleurs die bij nacht de Duitsers gaan aanvallen. Soms keren ze terug met krijgsgevangenen maar ook kon het wel eens verkeerd aflopen. Als de Duitsers in hinderlaag lagen, dan kwam het tot bloedige botsingen en lieten ze doden en gekwetsten achter. Ook kwam het

soms tot lijf-aan-lijf [gevechten] met dolken. Post C is gans de oorlog het toneel geweest van zware patrouillegevechten. Eens was een kameraad van mij, De Jonghe Paul, hij was van Kallo, ook mede getrokken op patrouille en kwam in een hinderlaag terecht. Hij keerde terug met een deel van zijn kin afgeschoten. En zo vertrokken er veel om nooit meer terug te komen. Hetzelfde gebeurde op de Duitse kant.

23 december 1915

Zo verliep het Diksmuide-Alveringem om en weer. Op 23-12-1916 komen wij terug op post C. Toen werd[en] ik en mijn kameraad Van den Bos, hij was van Deurne, aangeduid, om ons voor de Duitse linie in hinderlaag te leggen om de Duitse patrouille op te vangen. Daarom dienden wij door modder en water te kruipen zo dicht mogelijk [bij] de Duitse linie, om ons dan te verbergen in het riet. En dit voor twee dagen.

25 december 1915

Wij beiden lagen daar vlak in de noorderwind en sneeuwstormen met een temperatuur 10 tot 15 onder nul. Twee dagen en nachten hebben wij daar liggen knarsetanden van de koude en schrik. Als wij ons verroerden kon het onze dood betekenen. Ten slotte waren wij beiden nog tevreden dat wij niet in de eerste linie zijn moeten blijven, want de Duitsers vierden Kerstnacht met zware bombardementen. Alles werd op de eerste linie in gruis geschoten, natuurlijk met doden en gekwetsten. Zo is het nog onze redding geweest daar in de eerste linie niet te zijn geweest.

Naderhand worden wij om vier uur in de morgen nog eens aangevallen door een Duitse patrouille, maar voor hen was het een mislukking. Zij allen werden gedood met hun zeven. Deze lijken zijn daar blijven liggen tot ze opgevreten werden van de ratten. Want Diksmuide was het miljoenenkwartier van de ratten.

Ook tijdens de winter, als de wind uit het noorden waaide, was het zeer gevaarlijk. Dan maakten de Duitsers gebruik om stikgas te lossen. Dit gas werd gelost uit buizen welke op onze linie gericht waren.

Maar de grootste slachtoffers waren de ratten. Deze werden ziek en bliezen op en zochten hun schuilplaatsen onder de passerellen (Fr. passerelle: loopbrug) en lieten zich gemakkelijk vangen en langzaam stierven ze. Ja, zo is Diksmuide: ratten, luizen en tijdens de zomer ganse zwermen muggen en ander ongedierte. Verder onze gewone gang: rust, werken, reserve en tranchée.

Grote inspectie te Alveringem

30 december 1915

Eens te Alveringem grote inspectie: Koning Albert zou komen. En [we] werden bijeengebracht op een weide. Iedereen had zijn best gedaan om [er] zo proper mogelijk uit te zien. Toen kwam de Koning aan. Hier en daar ondervroeg hij een soldaat. Ik viel in zijn oog en hij kwam bij mij. Terwijl hij op mijn wangen streelde, zegde hij mij: "U bent nog zo bitter jong, je bent zeker vrijwilliger." Ik antwoordde van ja en ben 19 jaar. Vervolgens vroeg hij van waar ik was. Ik zegde hem van Landegem. "A ja, dat ken ik, daar loopt een kanaal door, ook de spoorlijn Gent-Brugge". Hij scheen dit goed te kennen.

Op reserve

De vier dagen zijn om en we gaan op reserve naar de "Ferme quatre pas à tonner", niet ver van St.-Jacobs-Kapelle. Van hier moesten wij bij nacht gaan werken naar Diksmuide.

Van uit het geniepark van Fortem liep een treintje, Decauvilleken tot Kaaskerke. Dit treintje werd getrokken door paarden tot Kaaskerke, maar aangezien dat ze met deze paarden geen weg meer konden in dat kogelgefluit, werd besloten de paarden maar te laten komen tot St.-Jacobs-Kapelle in plaats van tot Kaaskerke. Dus tijdens onze reserve dienden wij deze wagontjes door te duwen tot Kaaskerke. Daar aangekomen, moest men in alle richtingen het materiaal ter plaatse dragen, blootgesteld aan alle soorten gevaren. Want de Duitsers waren zeer goed op de hoogte wat er dan 's nachts gebeurde.

De tweede dag op het boerenhof doet [zich] daar een geval van voorgevoel voor. Soldaat Bervoets van Schaffen ontving een brief uit het bezette België. Bij het openen van deze brief vindt hij de foto's van zijn ouders en zusters erin. Bij het zien weende hij van geluk en blijdschap, doch werd hij naderhand neerslachtig. 's Avonds werd het tijd om op te trekken naar St.-Jacobs-Kapelle toen hij almeteens weigerde te gaan werken. Hij verklaarde: ik ben neergedrukt door de brief welke ik ontving van mijn ouders, daarbij zeggende aan sergeant Horckmans: als ik mede ga, word ik dood geschoten.

Sergeant Horckmans trachtte hem te overhalen en zegt: u zal u toch niet voor de krijgsraad laten brengen. De jongen, ten einde raad, zegde: ik zal maar mede gaan om doodgeschoten te worden.

Wij vertrokken naar St.-Jacobs-Kapelle om vandaar de wagontjes voort te

duwen, maar bij het binnenkomen van Kaaskerke komt daar een obus afgefloten en ontplofte juist op het wagontje welke hij voortduwde. De arme jongen verdween, in stukken gereten. Slechts enkele stukken vlees hebben ze nog teruggevonden.

Daar op het slagveld van Kaaskerke is gans zijn leven vernietigd. Na dit ongeval ging alles verder door met het materiaal, maar bij het minste lawaai kwam het geschut in werking.

Hier te Kaaskerke heeft gans de oorlog een locomotief gestaan van de spoorweg, in 1914 achtergelaten. Deze stond niet [ver] van de vuurlinie en heeft de zwaarste bombardementen doorstaan. Gedurende vier jaar zijn er miljoenen kogels op terechtgekomen. Het was de trots van Kaaskerke.

Naar post C

Vierde dag. Weg naar de gevreesde post C. Het was nu redelijk kalm en voor de eerste keer moest ik niet over de IJzer. Tijdens de nacht allen op post in de eerste geyechtstranchée. Ongeveer 500m achter de eerste linie heeft daar een kapelletje gestaan. Dat was een reserveplaats bezet door de cavalerie. In de namiddag barst daar almeteens een bombardement los. Toen het ophield, was alles verdwenen en de bezetters werden allen gedood, 39 man, allen van de chasseurs te paard. Ook wij kregen wat van de brokkelingen en sergeant Horckmans, met een soldaat bij zich, werden onder een instorting bedolven. Sergeant Horckmans kon men levend van onder het puin halen maar de andere jongen was reeds dood. Een lange spijker was dwars door zijn hoofd gedrongen. In het jaar 1918 is sergeant Horckmans aan zijn verwondingen overleden. Hij was van Gent. Hoe verder de oorlog, hoe slechter de toestand.

Juli 1916

In de maand juli 1916 verlaten wij plots Diksmuide om meer links op de schuiven. Wel onze lieve Heer, wij komen terecht in de Bayaux (= Boyau) de la mort, gezegd dodengang. Een geluk, wij zijn daar niet lang gebleven, slechts enkele dagen. Niettegenstaande dat er sprake was om daar lang te blijven. Deze plaats was bekend voor een zeer slecht punt, maar toch hebben wij daar geen verliezen gehad.

September 1916

Rond de maand september 1916 werden wij afgelost door een andere divisie en trokken op rust naar Izenberge, Leisele of Hondshoote.

En zo ligt Diksmuide en de “Bayaux de la Morte “ (sic) achter de rug.

Commentaar en toelichtingen

Winter 1915-1916

Fortem

Fortem is een gehucht van de gemeente Alveringem en ligt aan het kanaal Veurne-Lo, ook Lovaart genoemd. Op de weg van Fortem naar St.-Jacobskapelle lag café “de Rabbelaere”, op de huidige N 319.

Nergens lagen de Belgische en Duitse stellingen zo dicht bij elkaar als in de sector Diksmuide. Enkel de IJzer, die op sommige plaatsen maar 15 à 20 meter breed is, scheidde de strijdende partijen (Debaeke, 1998, 119).

“Mijnenwerpers” en gifgas

In 1915 gebruikten de Duitsers de gevreesde “Mijnenwerfer” die geschikt waren om een stelling met zandzakken (de zgn. “Vaderlanders”) uiteen te laten spatten (Lampaert 1987, 68). In Duitsland had professor Haber, een scheikundige, proeven gedaan met traangas in granaten. Maar het resultaat was onbevredigend. Daarna ontstond het idee om gas in flessen te brengen en via buizen te laten ontsnappen. Uit proeven bleek dat chloorgas hiervoor het best geschikt was (Lampaert 1987, 68-70). Op 22 april 1915 om 17 uur lieten de Duitsers chloorgas (nog geen Yperiet) ontsnappen uit 5.730 stalen cilinders tussen Schreiboorn (halfweg Langemark-Poelkapelle) en Steenstrate (Deseyne 1987, 24). Toen vanaf april 1917 de Duitsers zowat alle Belgische linies met chloorgas overvielen, maakte het Belgisch leger, dat tot dan geen chemische wapens had gebruikt, vermoedelijk vanaf november 1917 ook gebruik van gas.

Als voorbereiding op de Derde Slag bij Ieper werden in de nacht van 12 en 13 juli 1917 voor het eerst yperietobussen (zo genoemd naar de stad Ieper) afgeschoten op de Britse 55^e divisie tussen Wieltje en Hooghe. De gasbeschietingen werden om de twee dagen herhaald. Yperiet of mosterdgas werd niet meer uit stalen flessen vrijgelaten maar als gasobussen afgevuurd met mortieren of veldkanonnen. Als de obus ontplofte, spatte de vloeistof in het rond. Op de huid vormden zich blaren en bij het inademen werden de longen aangetast. In militaire ogen was yperiet een sprong voorwaarts omdat het de vastgelopen fronten weer in beweging kon krijgen. Het vluchtige chloorgas van 1915 was heel snel geneutraliseerd door de ontwikkeling van

goede gasmaskers. Mosterdgas had het militaire voordeel dat het langer dan één gasmasker meeging. Vandaar dat het yperiet zo massaal gebruikt werd in het laatste oorlogsjaar. Alleen al in Hansbeke zouden er tijdens het eind-offensief in oktober-november 1918 onder de burgerbevolking 27 dodelijke slachtoffers gevallen zijn (Deseyne 1987, 30 en 34; Falter 1997, 8-10).

De Minoterie (zie kaart)

Met de *Minoterie* of Bloemmolens hadden de Duitsers een geduchte vesting in handen. Deze stevige betonnen constructie bevond zich op nauwelijks 20 meter van de loopgraven op de oostzijde van de IJzer. De Belgische soldaten hadden een heilige schrik voor de Duitsers die onzichtbare schietgaten in de bloemmolens hadden en elke onvoorzichtige beweging afstrafden. Met hun vast opgestelde granaatwerpers beschoten de Duitsers vanuit de Bloemmolens het voorste gedeelte van de Dodengang. Door aanhoudende Belgische artilleriebeschietingen bleef er van het gebouw uiteindelijk slechts een ruïne van beton en verwrongen staal over (Debaeke 1998, 127-128).

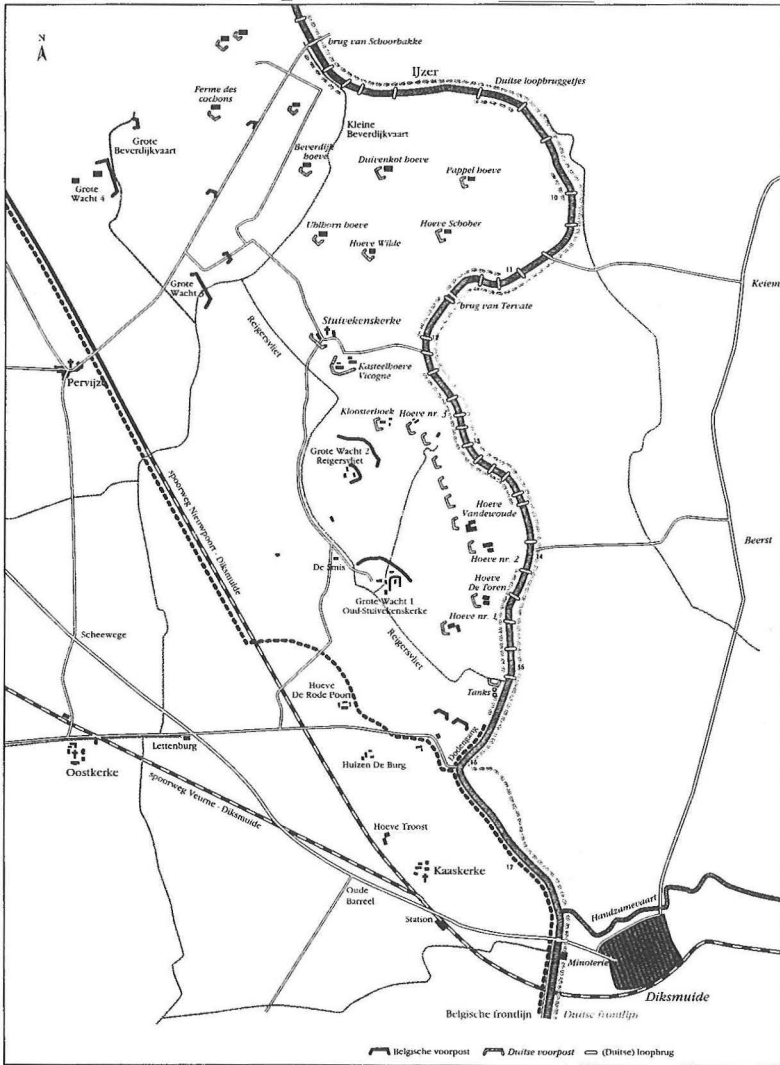
Landegemse soldaten

Voor meer inlichtingen over de Landegemse medesoldaten van Pynaert verwijs ik naar mijn artikel in *Mensen van Toen*.¹

Gevangenisstraf

Aangezien kaarsen voor de soldaten vaak de enige vorm van verlichting waren, hadden ze er veel (geld) voor over om ze in hun bezit te krijgen. Diefstal was een niet ongebruikelijke vrijetijdsbesteding onder de soldaten. Het woord stelen kwam natuurlijk niet over hun lippen, hiervoor hadden ze hun eigen verbloemde taal. Soms stelden de boeren van Bachten de Kupe 's ochtens vast dat bepaalde koeien onverwachts weinig melk gaven... Soldaten konden hun straf afkopen door een aftrek van hun soldij, bij zwaardere vergrijpen moesten ze kiezen tussen front of gevangenis. Achter het front liepen de *piottenpakkers* of gendarmen en wie tegen de lamp liep kon zoals Pynaert in het cachot terechtkomen. In Alveringem was deze gevangenis een houten barak bewaakt door soldaten. Na een vonnis van de krijgsraad

¹ J. LUYSSAERT, *Landegemse soldaten, oud-strijders en burgerlijke slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog*, in *Mensen van Toen*, jg. 8 (1998), p. 25-44.



In de onderwatergezette vlakte tussen de IJzer en de spoorweg Nieuwpoort-Diksmuide hadden zowel Belgen als Duitsers voorposten ingericht. Bij de Dodengang liepen de twee linies in een brandpunt samen. (Uit: S. Debaeke, *Het drama van de Dodengang*, Koksijde, 1998, p. 26)

werd men naar een van de Franse militaire gevangenis en gebracht zoals Fresnes, Auvours, Orléans. Andere gestraften moesten zware dienst doen in de tuchtcompagnies, zoals bomen vellen in het “Peleton Spécial Forestier” (Debaeke 1994, 99-102).

Op voorpost over de IJzer

Florimond Dhont

De naam van Florimond Dhont (en niet Dhondt) staat op het monument voor de gesneuvelden bij de kerk van Drongen, echter zonder overlidingsdatum.

Pynaert schrijft dat hij op 23 december 1916 terug ging naar post C. Dit is duidelijk een fout; uit de rest van zijn relaas kunnen we afleiden dat het zich in 1915 en niet in 1916 afspeelde.

Weersomstandigheden

Ook de weersomstandigheden kloppen niet met andere bronnen. In zijn brief van 24 december 1915 schrijft Renaat De Rudder: “*Gansche dagen drijven sombere regenwolken door ‘t luchtwerk. Soms valt een motte fijne regen... of regent het bij stroomen (...)* De grachten en beken overstroomen (...)” (Duprez 1979, 91). In een ander dagboek uit Wulveringem lezen we: “25 december (1915) Zeer schoon weer. 27 december ‘s Morgens regen. ‘s Middags klare hemel, zon en hevige wind. 28 december Buitengewoon schoon weder. Helder en zonneshijn. 29 december Schoon helder en zonnig weer. 30 december Bijzonder schoon weer. 31 december Schoon weer maar niet veel zon” (Ureel 1984, 106-107). Vanaf 6 maart 1916 begon het te vriezen en te sneeuwen en op 23 maart was er sneeuw met tussenin regen (Christens 1987, 64). Brancardier Jos Vols schrijft over kerstdag 1915 “‘t Was pikdonker en ‘t regende: een droevige nacht” (Debaeke 1998, 70).

Later schrijft Pynaert in zijn dagboek nog iets over de strenge winters en vermeldt hij de winters van 1914-15, 1916-17 en 1917-18 en dat klopt wél met andere bronnen.

Grote inspectie te Alveringem

Blijkens zijn eigen dagboek was koning Albert op 30 december 1915 inderdaad in Alveringem (Schepens 1984b, 157).

Op reserve

In 1915 werd achter en in de loopgraven een Décauvillespoor aangelegd. Door middel van dit smalspoortraject waarop een soort mijnkarretjes reden, konden munitie en materiaal vervoerd worden (Christens 1987, 28).

Contacten met bezet België

In de eerste oorlogsmaanden was het contact met bezet België bijna volledig verbroken. Briefwisseling was het enige contactmiddel maar die verliep zeer moeilijk. In december 1914 werd in Le Havre een “Bureau de Correspondance Belge” opgericht. Onder de soldaten werden speciale briefkaarten verspreid. Wekelijks werden de kaarten met soldatenberichten opgehaald en aan het bureau overgemaakt dat zorgde voor verdere versturing. Op die manier kwamen brieven in Nederland en het geallieerde buitenland, maar bezet België was verboden gebied en talrijke familieleden daar bleven zonder nieuws van hun soldaten achter het front.

Vanaf 1915 werden in akkoord met Nederland brieven vanuit de zuidelijke provincies naar België gesmokkeld. Zo ontvingen veel soldaten pas in het voorjaar van 1915 nieuws van thuis. Meestal waren die brieven meegegeven met vluchtelingen naar het buitenland die ze vandaar uit verzonden. Het schrijven via tussenpersonen in Frankrijk of Nederland bleek de beste correspondentiemethode te zijn. Maar de correspondentiemogelijkheden werden ook beperkt door de Belgische censuur. Bovendien verscherpte vanaf oktober 1915 de Duitse controle op brievensmokkel (Christens 1987, 104-105).

Naar post C

Een *boyau* is een verbindingsgang tussen twee loopgraven. Na de IJzerslag van oktober 1914 zijn een deel van de linkeroever van de IJzer en enkele eilandjes in het overstroomde gebied in handen gebleven van de Duitsers. Op de linkeroever van de IJzer gebruikten de Duitsers de aldaar gelegen petroleumtanks als observatiepost. De Belgen groeven een gang richting petroleumtanks om die tanks ondergronds te bereiken en ze zo te kunnen vernietigen. Maar de Duitsers deden hetzelfde. Ze naderden elkaar tot op enkele meters en het kwam tot een pijnlijke botsing tussen beide troepen.

Daarop staakten de Belgen hun poging om de petroleumtanks te vernietigen. Deze loopgraaf werd heel vlug “dodengang” (*boyau de la mort*) genoemd omwille van de talrijke slachtoffers die er vielen (Jacobs 1988, 50-53).

Hoofdstuk 5 - Sector Pervijze, september 1916

Het is gedaan te Izenberge zo maar eten te krijgen zonder te werken. Ze hebben voor ons werk gevonden te Pervijze. Daar mag men vechten, schieten en bij nacht wat ronddrillen. Zo zijn we weggegaan over Alveringem, Eggewaartskapelle, Avekapelle. Hier blijft men twee dagen. Na de tijd verstreken, gaan we op reservelinie. Deze is op de ijzerweg van Nieuwpoort op Diksmuide, ook met daar achter de overstroming. Het kwam ons niet vreemd voor want het vertoonde veel gelijkenis met de sector Ramskapelle. Langsheen de ijzerweg zijn veel soldatengraven, van tijdens de slag van de IJzer, oktober 1914. Hun graven versierd met een kepi of een kapstok die zo een kruis formeerde, ook met een geweer, bajonet of obus erop, enz. Al deze die hier rusten, zijn onbekend.

Ik moet er echter op terugkeren dat al die graven die men hier vindt met het opschrift "onbekend" een zekere slordigheid in het beleid moeten zijn. Ze konden deze lijken toch wel weggehaald hebben om op de militaire kerkhoven te laten rusten. Maar ja, dit zijn allen gesneuvelden als de slag in hevigheid woedde.

Achter de dijk, op het overstroombd gebied, ziet men in de verte de eilandjes liggen, juist zoals te Ramskapelle. Ook bij nacht gebeuren de aflossingen over loopplanken. Hier is het een zeer kalme sector. Pervijze is omringd van zware artillerie. Zelfs staan er kanons tot bijkan (= bijna) op de reservelinie, maar deze schieten niet veel om de goede reden dat de Duitsers zelf niet schieten.

Winter 1916-17

Maar nu komt deze vreselijke winter van 16 op 1917. De temperatuur zakt tot 20-30 graden onder zero. Als men op de voorposten toekomt, moeten wij ons op het ijs leggen en onmiddellijk vrosen onze klederen aan het ijs.

Daar lagen wij nu allen te bibberen van de koude, 's nachts onder de blote hemel. Soms een dove slag van het ijs dat omhoog barstte. Bij nacht naderen wij zo dicht mogelijk de vijandelijke linie. Om het ijs open te kappen, moesten de mitrailleurzen in werking komen dan werden wij allen gedood. De Duitsers deden het niet, ook zij verlangden naar rust. Het was als een soort overeenkomst, zonder dat er iemand van afwist.

Ons eten welke wij bij ons droegen en de drinkbussen barstten stuk van de vorst. Velen werden hier weggedragen gans vervrosen. Hier hebben wij twee vijanden: de Duitsers en de koude. Het was ook zeer gevaarlijk in slaap te vallen. Dit zou soms uw dood betekend hebben.

Half maart 1917

Wij hebben het hier zwaar te verduren. Nooit vuur, nooit warm eten. Half maart begon het te verbeteren. De vriesperiode had zeven weken geduurd. Het dorp Pervijze werd veel gebombardeerd maar het lag daar gans verlaten. Geen mens kwam het dorp binnen en de Duitsers verschoten hun poeder voor niets.

Onze rust brachten wij door te Avekapelle. Dit was in feite een reserveplaats voor Diksmuide. 's Nachts ging men soms werken naar Diksmuide.

Zomer 1917

Intussen was het zomer geworden, en nu en dan kwam men overdag soms aflossen van de tweede lijn. Alles was reeds gecamoufleerd.

Eens kwamen wij af uit reserve in de loop van de namiddag naar Avekapelle op de baan Pervijze-Veurne. Zo wat 1 km buiten het dorp Pervijze komt men aan een brug. Daar beneden deze brug staat een boerenhof dat bewoond werd door vader, moeder en twee dochters.

Zoals ieder burger achter het front trachtte wat te verdienen, hielden ze wat drankverkoop. De verkoop ging goed daar de twee dochters daar rondraaiden. Deze hoeve [was] feitelijk de enige zo kort achter het front en gelegen in de omgeving alwaar de artillerie stond opgesteld. Ze werd dus veel bezocht door officieren en de soldaten van de artillerie.

Voetvolk dat heen en weer naar de tranchées trok, konden ze missen.

Op een namiddag kwam ons compagnie van Pervijze af. Enkele soldaten stapten daar binnen om een glas bier te drinken, maar dit werd hun geweigerd daar ze zeiden dat het een huis voor de officieren van de artillerie was.

Daar werd wat gediscussieerd tot wanneer de achterkeukendeur opening en wat officieren te voorschijn kwamen die de soldaten bevel gaven te verdwijnen. Ze trokken er van onder en riepen: wij zullen eens terugkomen om gans de inboedel kort en klein te slaan. Dit ook tot de officieren roepend met hun kanontjes. Verstikt van de dorst zijn ze op hun kantonnement binnen gekomen te Avekapelle. Dit alles is een doodgewone zaak. Misschien werd hen het bier geweigerd omdat ze meenden dat ze geen geld hadden.

Twee dagen nadien komt het militaire parket met gendarmen bij hun barak binnengestapt. Het parket, goed ingelicht, kwam daar wat soldaten onderhoren. Het waren juist deze soldaten die daar op het boerenhof binnengewoest waren.

Na het vertrek van het parket hoorden wij zeggen dat gans het gezin

slachtoffer was geworden van een vreselijke moordpartij. Wat er in feite daar is gebeurd, weten wij niet juist. Vandaar vielen de vermoedens op de dorstige soldaten van het 13^e, onze compagnie. Lang heeft het parket onderzoek gedaan in het regiment, maar ik weet niet of er ooit klaarte is ingekomen. Misschien wel op de kant van de kanonnières.

Mei 1917

Rond de meimaand verlieten wij de sector Pervijze om ons naar de kanten van Ieperte te begeven. Vertrek uit Avekapelle [over] Eggewaarskapelle, Alveringem, Hoogstade, Oost-Vleteren om tenslotte aan te komen te Woesten.

Voor ons is de sector Pervijze goed geweest. Geen verliezen geleden, of het zij door de strenge winter. Deze afschuwelijke winter zal een frontsoldaat nooit vergeten van het jaar 1916 op 1917.

Commentaar en toelichtingen

Soldatengraven

In het eerste oorlogsjaar werden de soldaten op nauwelijks enkele meters van de loopgraven begraven. Vaak werden de lijken bij gebrek aan tijd of wegens de te hoge waterstand gewoon boven de grond gelegd en met wat aarde bedekt.

Makkers of streekgenoten probeerden deze graven in stand te houden en versierden ze met bloemen, heiligenbeeldjes of stukjes obus. In de loop van 1915 probeerde men de doden beter te groeperen. In de gevaarlijke zones werden in de onmiddellijke omgeving van de hulpposten van de eerste lijn begraafposten geïnstalleerd. Brancardiërs zorgden voor de kisting van de lijken en het delven van de graven. Ze verzamelden ook de identiteitsstukken van de gesneuvelde in een linnen zakje dat werd verzegeld. Meer en meer werden de lijken ook afgevoerd tot achter het front en daar met de nodige militaire eer begraven op de gemeentelijke kerkhoven. Intussen overleden ook meer soldaten achter het front na een evacuatie naar een fronthospitaal. Dan werden er grote militaire kerkhoven aangelegd in de buurt van ziekenhuizen, zoals Adinkerke, De Panne, Hoogstade en West-Vleteren (Christens 1987, 82-84).

Weersomstandigheden

Wanneer hij over het weer spreekt laat Pynaert zijn geheugen hem wel eens in de steek. Daarom vergelijk ik zijn getuigenissen met een paar andere eigentijdse getuigen.

“Zaterdag 20 januari 1917. Het vriest geweldig en het is bitter koud. We zijn zulke grote koude niet meer gewoon. Maandag 5 februari 1917. Nog altijd geen dooi in zicht. Zondag 18 februari 1917. Vandaag begint het te dooien. Wat een geluk, want de soldaten hebben onmenselijk geleden van de koude.” (Wullepit s.d., 22-23). In een ander dagboek lezen we: *“24 maart 1917. Fel gevroren. 3 april 1917. Slecht weer. Sneeuwbuien uit het Zuiden (...). Laag sneeuw van 2 cm. 11 april 1917. Felle koude. 12 tot 19 april 1917. Sneeuw en koude. 20 april 1917. Schoon weder - 's middag regen”* (Ureel 1988, 165-166). Volgens een derde bron zag het weer er als volgt uit: *“1917. Het vriesweer dat op 5 januari begint, blijft ononderbroken voortduren tot de 16e februari 1917. 21.2.1917 (...) Terwijl ik hier zit te schrijven, kan ik het niet houden van de koude aan handen en voeten. In maart en april bleef het uitermate koud (Ukkel telt voor de maand april elf dagen sneeuw). Eind april echter stijgt de temperatuur bruusk en er wordt mooi weer aangekondigd voor de komende dagen”* (Christens 1987, 64).

Hoofdstuk 6 - Sector Boezinge mei 1917

Wij zijn nu terecht gekomen in de streek van Ieper. Ons regiment werd hier verdeeld in verscheidene halfverwoeste dorpen: Woesten, Proven, Krombeke en Roesbrugge. Wij, onze compagnie in Woesten. Ja, Woesten heeft zijn naam eer aangedaan want alles ligt hier verwoest. Van hier uit zullen wij naar het Sas van Boezinge trekken, dwars door de stellingen der Engelse kanonnen. Want, hier is het nog al wat te zeggen. Er staan hier vijf[keer] meer kanonnen dan in Pervijze. En als deze in werking kwamen, dan daverden heel de omstreken van het geweld. Ik geloof dat wij hier het grootste geweld sedert het begin van de oorlog zullen krijgen. Zo dag en nacht dat hevig bombardement zonder ophouden. Er zijn hier ook vele Engelse, Canadese, Australische en Schotse troepen, en nog andere van de Engelse koloniën. Wij allen leven hier onder elkander en wisselen souvenirs uit, iets wat de Engelsen zeer aantrekt. Ook was voor hen de hoofdrol, en dit was om bij ons aan brood te geraken, want u moet weten dat de Engelsen bijkan nooit brood kregen. Nu anfin (sic),

wij konden met hen goed over de baan. We gingen samen een pint gaan drinken, zij hadden geld en wij niet. In de streek was er weinig burgerij. Degenen die hier nog zijn, doen gouden zaken, met alle soorten winkelgerief te verkopen aan de soldaten.

De hel van Boezinge

Nu gaan we kennis gaan maken met de zo veel besproken sector Boezinge, gekend als zeer slecht.

Bij donker trekken wij op door het omgewoelde terrein, uiteengescheurd van de zware bombardementen. Stap voor stap naderen wij Boezinge onder geschut van alle soorten wapens. Toen wij een zekere afstand van de vuurlinie naderden, dienen wij vaderlandzakjes aan ons voeten te binden om geen lawaai te maken. Zo trekt men door de smalle modderpaden naar ons doel toe op vijf meters afstand van elkander. Hoe dichterbij, hoe meer lawaai van het afschieten van granaten, vuurpijlen en lichtpijlen. Men komt hier in het holst van de nacht op onze bestemming en lossen de andere soldaten af die één voor één wegtrekken, met de schrik op hun lijf. Toen het klaar was stelden wij vast dat het hier veel weg [had] van Diskmuide-brug.

Achter de dijk, totaal omgewoeld met oneindig veel gesneuvelden. De graven, bedekt met een weinig aarde, die nu en dan omgewoeld worden door de landbommen. Ook werd hier van weerskanten veel met handgranaten geworpen.

Als ge u goed bedenkt wat leven wij hebben, en zo van dag tot dag slechter, dan komt u tot de conclusie dat het leven voor ons geen waarde meer heeft. Soms zouden wij liever dood zijn. Het leven voor ons is een echte marteling. Voor ons is [er] geen uitkomst meer.

Voedselschaarste

Daarbij komt nu een periode van schaarste aan voedsel. Voor het eerst sedert de oorlog lijden wij honger. Geen vlees meer bijkan, geen brood. Ganse dagen haring met zwarte bonen. In onze rust gingen wij eten gaan zoeken bij de Engelsen, maar ook zij hadden geen. Zelfs zij ook kwamen op bezoek bij ons naar eten.

Op rust te Krombeke of Roesbrugge konden wij [ons] vermaken met deze vreemde soldaten. Ze zongen in de cafés en haalden alle soorten komieke truken uit. Zo amuseerden we ons nog wat tijdens onze repos. Dan zoals

gewoonte terug naar de hel aan het Sas te Boezinge, en tijdens de aflossingen altijd gekwetsten van handgranaten, en na vier dagen eerste lijn, trekken we ons een weinig achterwaarts zo ongeveer 1 km. Hier liggen wij in reserve tussen de Engelse zware artillerie. Ja hier in het ronde van Ieper stonden geweldig veel kanonnen en deze schoten ook naar Diksmuide als het nodig was. Dag en nacht oorverdovend gebulder. Op een nacht liggen wij, mijn vriend Van den Bos en ik, op een klein vooruitgeschoven postje, zo een twintig meters voor de tranchée, totaal uitgehongerd. Om twaalf uur in de nacht brengen ze ons wat warm eten: zwarte bonen en een klein tikje vlees. Toen wij wilden beginnen met eten, komt daar almeteens een zwaar gerommel naar ons toe. Wij lieten ons eten vallen en vluchtten weg. Een tiental meters verder werden wij tegen de grond geslagen door de ontploffing van een obus. Deze viel juist op de plaats waar wij bezig waren met eten. Onze ransel, geweer en eten was de lucht ingeslingerd. Daar stonden wij beiden zonder eten en gans onze inboedel verloren. Dan heeft onze luitenant Poireau beroep gedaan op ieder soldaat elk een weinig eten af te staan. Ze deden het met plezier. De volgende nacht werden we op dezelfde plaats verwittigd door onze officier dat wij vanaf 2 1/2 uur onze dekplaats dienden te verlaten en in open lucht te blijven. Ook werd ons gezegd een stokje in onze mond te houden.

7 juni 1917

Maar om drie uur in de morgen op 7 juni 1917 doet zich op de rechterkant van ons een eigenaardig iets voor. Wij zien daar almeteens een bol vuur in de lucht vliegen. Een minuut later een oorverdovende slag met daaropvolgend een uitbarsting van kanonvuur en alle soorten vuurwerk. Wij vragen ons af wat er nog zal gebeuren. 's Anderendaags hoorden wij zeggen dat de berg van Wijtschate de lucht was ingevlogen door de Engelsen. De ontploffing werd gehoord tot in het diepste van Schotland.

Na een tijdje kwam verbetering voor het eten. Amerikanen stuurden brood en vlees naar het front. Het brood bestond uit maïsmeel en was smakelijk om eten. Het was zogezegd gelijk koekebrood. Vlees begon ook toe te komen. Hongerperiode was voorbij en zo ging het leven verder zijn gewone gang, heen en weder naar de tranchées.

Eens waren wij terug op dezelfde plaats van 7 juni toen daar een Engelse munitiedepot in de lucht vloog. De slag was zeer geweldig en er vielen vele doden bij de Engelsen.

Van daaruit trekken [we] naar de grote baan Ieper-Veurne, aan de "Lion Belge". Terwijl wij hier in repos zijn, komen er hier vele Franse regimenten

toe, zelfs van uit Verdun. Dit om het Engels leger te komen versterken. Er werd veel gesproken over een nieuw wapen, en er is hier iets op komst in de streek van Ieper.

15 juli 1917

Alle dorpen waar zich nog burgers bevinden, tussen de baan Ieper-Veurne en het front, moeten ontruimd worden. Deze worden geëvacueerd naar Frankrijk.

Juli 1917

Tijdens de zomer, omstreeks juli 1917, worden wij door de Fransen afgelost. Onze 4^e divisie zou Frankrijk binnentrekken op grote repos.

Na ons vertrek uit Boezinge zal deze sector het toneel worden van bloedige gevechten tussen Fransen en Engelse troepen tegen de Duitsers.

Maar dit zal eindigen met van weerskanten zware verliezen. De geallieerde legers zijn in de moddervlakte van Vlaanderen blijven steken.

Commentaar en toelichtingen

De financiële toestand van de Belgische soldaat.

Financieel zaten de Belgische soldaten er erg krap voor. Een soldaat 2^e klasse ontving 2,50 fr. per week, even hoog als de vooroorlogse soldij. Pas vanaf juni 1916 werd via een systeem van frontstrepen een bijzondere frontvergoeding ingevoerd. Op die manier zagen de meeste soldaten hun soldij verhoogd met 10 tot 15 centiem per dag. Vanaf december 1917 kregen artilleristen en infanteristen voor iedere dag dienst in de loopgraven of bij de stukken een vergoeding van één frank. Door deze en andere maatregelen verhoogde de soldij tot 4,5 fr. per week. Het contrast met de Engelse soldaten was zeer groot. Zij domineerden met hun veel hogere soldij het uitgangleven. De Belgische soldaat besteedde zijn soldij in de eerste plaats voor de aankoop van noodzakelijke aanvullingen bij het eten zoals beleg en smeersel. Maar ook andere spullen zoals schrijfpapier, kaarsen (als verlichting), tabak en schoensmeer kochten ze in de kantines of de soldatenwinkeltjes. In vele cafés werden de soldaten geweigerd wanneer ze niet voldoende solvabel bleken (Christens 1987, 94-95).

Mijn overgrootouders Francies Vandermeersch-Louise Vandromme en mijn grootouders René Debruyne-Lydie Vandermeersch die door de bombardementen hun huis en hun broodwinning in Reninge hadden verloren, vestigden



Deze kaart uit het Franstalige boek *Ypres et les batailles d'Ypres 1914-18*, Michelin, Clermont-Ferrand, 1919, geeft ons een beeld van het front vóór het geallieerde offensief van 31 juli 1914

zich in het naburige Oost-Vleteren op een tiental kilometers van het front en hielden er een winkel waar vooral de soldaten zich konden bevoorraden van eieren, boter, doosjes kaas, appels en wijn. Mijn grootvader ging zelfs in Frankrijk vaten wijn kopen en trok hem op flessen voor zijn klanten. Zijn beroep van gareel- en schoenmaker bleef hij zo goed en zo kwaad het ging verder uitoefenen.

De hel van Boezinge (zie situatiekaart)

Na de Eerste Wereldoorlog werd het soldatenlied in de hel van Boezinge in een volkslied bezongen. Het lied werd in 1985 gezongen door Firmin Vanhaesebroeck, een oud-strijder 1914-18, die toen in het rustoord te Avelgem verbleef. De tekst werd door mijn vader Jozef Luysaert opgetekend.

Hier op het Slagveld van Boezinge

Refrein:

Ons makkers nog zo jong
Veel uit het werkmansleven
In deze kille grond
Wat zou ons moeder beven
Zij heeft zoveel gedaan
om haar kinders groot te brengen
Hier op het slagveld van Boezinge
Ligt menig werkmanszoon.

1.

Vrienden komt luister naar deze woorden
En denkt bij dit schoon liedje na
Hoe wij naar deze oorden
Van Ieper naar Boezinge zijn gegaan
Wat hebben wij daar veel geleden
Langs die kleine rivier
Zo lang hebben wij daar gestreden
Zonder ruste, vrede of plezier
Nooit zal ik die plaatsen vergeten
Waar zo vele kruisjes staan.

2.

En waren die dagen vervlogen
Van rusten en 'n beetje plezier
En was het uur weer gekomen
Daar gingen wij weer per vier
Om dan in die droeve loopgrachten
Te lijden en veel af te zien
Daar liggen die lijken begraven
En moesten we er naar staan zien
Daar kwam een stem ons troosten
't Was 'n vriend die daar gevallen lag.

3.

En stonden wij daar te praten
Alzo met een groepje saam
Hoe wij ons huis moesten verlaten
En zo binnen moesten gaan
Terwijl een van ons stond te vertellen
Ontplofte daar een projectiel
Die weer een makker neervelde
Die voor ons voeten neerviel
Daar staan nu boven die aarde
Twee stokjes aan elkaar gedaan
Daaraan zaag men voortaan
Wie er daar was gevallen
't Was weerom 'n werkmanskind
Die geen groot kruis kon betalen
En dan hoorde men daarna
De vogeltjes zingen
Uw vriend rust nu in Boezinge
Waar velewerkmans rusten.

Voedselschaarste

Het voedselprobleem in het Belgisch leger.

Het kleine hoekje niet bezette België kon onmogelijk het Belgische frontleger van voedsel voorzien. De meeste levensmiddelen werden dan ook per spoor vanuit Noord-Frankrijk aangevoerd.

Wettelijk was het dagelijks rantsoen per soldaat als volgt vastgelegd: 700 gr brood, 400 gr vlees, 35 gr koffie, 5 gr cichorei, 20 gr suiker, 0,5 gr peper, 25 gr zout, 45 gr smout, margarine of spek, 25 gr witte bonen, erwten of deegwaren of 40 gr rijst, 20 gr tabak en 5 sigaretten. In werkelijkheid moest de soldaat zich vaak met minder of met ander voedsel tevreden stellen. Zo werden de bevoorradingsketens vaak gestoord en ieder jaar kampte de legeroverheid met grote voedseltekorten. In 1916 en 1917 waren vooral de aardappeltekorten zeer groot. In het voorjaar van 1916 werd de portie aardappelen verlaagd van 900 tot 600 gr en later naar 300 gr. De ontbrekende 300 gr werden vervangen door 100 gr witte bonen en 200 gr rijst. In 1917 werd de schaarste nog algemener. Rijst, conservenvlees en zwarte bonen werden in die periode de voornaamste componenten van het menu. In december 1917 werd gezouten haring bedeed, maar die was zo slecht dat men in sommige kampen bij wijze van protest de haring op een draad reeg en als guirlandes voor de barakken hing.

Slechts een keer per dag of bij valavond werden de eenheden in de loopgraven bevoorraad door de rijdende veldkeuken. Maar tijdens beschietingen lieten de keukenpieten op zich wachten tot groot ongenoegen van de soldaat in de voorste linies. De bevoorrading naar de voorposten vormde een groot probleem. Soms werden de soldaten op wacht gestuurd met wat koude en in vet gestolde aardappelen of met hun hele mondvoorraad en voorzien van alcoholvuurtjes om hun koffie en conserven op te warmen (Christens 1987, 44-49).

Op rust in Krombeke en Roesbrugge

In 1915 kwam Krombeke op de belangrijke aanvoerroute naar het front te liggen. Roesbrugge dat via Duinkerke in verbinding stond met Calais, was een belangrijk logistiek steunpunt en bediende over de weg Krombeke-Vleteren-Reninge de zuidelijke en meest actieve Belgische frontsector.

Trainingskampen, depots en hospitalen vulden de velden en weiden rondom Roesbrugge. Naast de Franse etappetroepen en -diensten herbergden Roesbrugge en omgeving ook een volledige Belgische legerdivisie (Depoorter 1987, 70-71).

Roesbrugge en omgeving hebben in de jaren 1914-18 nooit de volle hardheid van de oorlog aangevoeld, maar het gewone leven lag er toch overhoop. Franse, Engelse en Belgische troepen waren hier gekantonneerd en het hoofdkwartier van diverse eenheden was er gevestigd. Koning Albert en andere bevelhebbers van alle wapens en uit alle geallieerde landen kwamen hier op bezoek. Het wekt dan ook geen verbazing dat het dorp omwille van zijn vele vermakelijkheden voor de soldaten de naam "Petit Paris" kreeg (R.A.B. 1979, 11).

Hill 60 (zie kaart)

In januari 1916 werd door de Britten een nieuw aanvalsplan ontworpen om een uitval te wagen op het Ieperse front. Het was de bedoeling van generaal sir Herbert Plumer om de sikkelvormige frontlinie rond Ieper, die voortdurend in de flank werd beschoten, tot een grote boog uit te breiden. Als voorbereiding hierop was het nodig de hoger gelegen gebieden tussen Hill 60, Caterpillar, Mesen en Wijtschate die in Duitse handen waren, te veroveren. De Duitsers kenden het strategisch belang van deze heuvel en hadden hem met een netwerk van loopgraven, een ondoordringbaar web van prikkeldraadversperringen en talrijke anti-tankbatterijen beschermd. In de bossen stonden tientallen machinegeweren opgesteld en rond de verwoeste boerderijen installeerde men zwaar geschut. Om de Duitsers toch te kunnen verschalken, groeven de Britten op een diepte van 30 tot 40 meter mijngangen onder de heuvel. Op die manier werd er onder de Hill 60 53.500 pond explosieven en onder de Caterpillar 70.000 pond explosieven geplaatst (Lampaert 1987, 139-151).

Om 3.10 uur in de morgen van 7 juni 1917 werden de explosieven in de mijnen tot ontploffing gebracht. De schok werd tot in Londen gevoeld. Gedekt door het rookgordijn van frontvuur zegevierden de aanvallende Britse divisies snel over de in paniek geraakte voorste zones van de Duitse verdediging (Simkin 1992, 161-162).

De "Lion Belge" is een wijk in Oost-Vleteren langs de weg Ieper-Veurne, genoemd naar een vroeger café. Hier lag een van de vele kantonnementen achter het front waar de soldaten op rust konden gaan. De "Lion Belge" beschikte over meer accommodatie dan de andere kantonnementen: een café, douches, voldoende medische hulp en in de barakken werd een toneelzaal ingericht. Het was een uitstekende plaats om op rust te gaan (Jacobs 1988, 69-75).

Evacuatie van de frontgemeenten

Op 3 juli 1917 gaven de Fransen aan de inwoners van Oost-Vleteren, Reninge en omliggende gemeenten tussen de weg Ieper-Veurne en het front het bevel om voor 15 juli 1917 hun dorp te verlaten aangezien een groot offensief werd voorbereid. De burgers moesten naar de Franse sector trekken. Op Belgisch grondgebied restten er maar twee gemeenten waar het veilig was: Roesbrugge en Beveren-IJzer. De eerste trein met vluchtelingen uit Oost-Vleteren naar Frankrijk vertrok op 15 juli 1917. Er waren nog maar tien families uit Oost-Vleteren mee. Op 23 juli 1917 werd een groot offensief ingezet van Diksmuide tot de Leie. Mijn overgrootouders Francies Vandermeersch-Louise Vandromme en mijn grootouders René Debruyne-Lydie Vandermeersch, die in Oost-Vleteren woonden, verlieten hun dorp en namen samen met nog een andere familie hun intrek in een nieuwgebouwd kippenhok in Roesbrugge. Pas op 30 oktober 1917 keerden ze terug naar hun dorp (Luyssaert 1993, 77-90).

Hoofdstuk 7 - Op grote repos in Frankrijk

Juli 1917

Onze 4^e divisie verlaat het front van Boezinge en [we] trekken Frankrijk binnen. De voetmars gaat over Izenberge, Hondshoote, Bergues, Gravelines, Marck. Hier zullen wij drie weken verblijven. Na deze tijd verstreken, trekken wij verder over Calais naar Marquise en hier in de omstreken Marquise en Cap Gris-Nez. Na verscheidene weken alhier te zijn verbleven, terwijl de Fransen en de Engelsen een offensief hebben ingezet met vertrek uit Steenstrate en Boezinge en zo verder over Ieper. De Engelsen zijn buitengekomen met het nieuw wapen, namelijk de tanks. Het waren reuzetanks. Maar hier op de slagvelden van Vlaanderen verzonken ze in de modder. Nochtans werd er hier verschrikkelijk gevochten en de geallieerden slaagden erin enige kilometers vooruit te komen, maar dit stemde niet overeen met de zware verliezen. De legers verstikten in de modder. Het offensief was mislukt, het slagveld lag bezaaid met lijken en alle soorten materiaal, vliegtuigen, kanonnen, tanks. Dit alles verzonk in het moeras. De Fransen zegden: Het is daar veel slechter dan in Verdun. Terwijl we hier in de omgeving van de spoorweg Calais-Boulogne gekantonneerd zijn, zien we dag en nacht de Rode Kruis-treinen voorbijrijden, met duizenden gewonden komende uit de streek van Ieper. Engelse treinen zijn voor Boulogne om ingescheept te worden voor Engeland, de Franse voor Parijs en de Belgen richting Rouen.



Het Britse offensief van 7 juni 1917 op de hoogte van Mesen.
 Met het Franse woord "Cote 60" wordt "Hill 60" bedoeld.
 (Kaart uit: *Ypres et les batailles d'Ypres. 1914-18*, Michelin, Clermont-Ferrand, 1919, p. 21)
 Kantonnement de "Lion Belge" in Oost-Vleteren

Enkele woordjes over de Fransen

En terwijl we hier nu toch in Frankrijk zijn, wil ik enige woordjes zeggen over het Franse volk.

Wij Belgen zijn zo wat de troetelkinderen van het Franse volk. Overal werden wij goed ontvangen en zowat aanzien als helden. Dit sproot natuurlijk uit het moedig gedrag van zo een klein land tegen zulke overmacht te vechten. Daarbij zijn wij de helpers van hun volk en dit werd door de Fransen zeer gewaardeerd.

Ze voelden medelijden voor ons. In de eerste plaats omdat wij allen nog zo jong waren en ook omdat wij zonder contact waren met onze familie.

Op deze manier waren ze zeer bezorgd over de Belgen. Zo werden wij gans Frankrijk door op vriendelijke wijze ontvangen. In één woord: wij waren de hunnen. Meer dan vier jaar hebben ze voor ons gezorgd, om pakjes op te sturen voor de frontsoldaten. Ook zorgden ze voor ontspanning.

September 1917

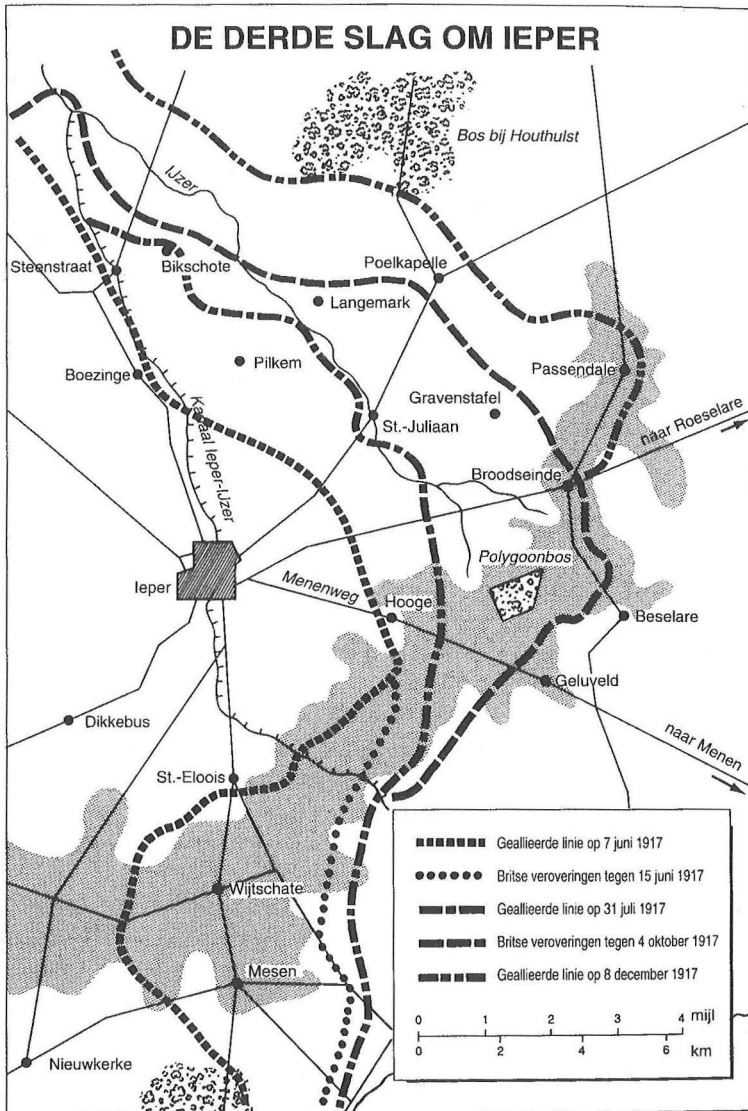
De maand september 1917 wordt door het Franse leger de hulp ingeroepen op de 4^e divisie. Spoedig vertrokken [we] vanuit Marquise te voet over Calais, Duinkerke om in Coudekerque-Branche enkele dagen te verblijven en ons volledig paraat te stellen. We liggen gekantonneerd in een boerenhof, juist voor het vliegveld, alwaar we ieder morgen de beroemde Franse vlieger Guynemer konden zien voorbij vliegen met zijn sportauto.

Het is ook van hier uit dat hij op 11 september 1917 vertrok voor een opdracht op de kanten van Ieper om nooit meer terug te komen. Juist de dag vooraleer hij is vertrokken, hebben wij naar hem gezwaaid.

Verscheidene soldaten, houder van een hond, dienden op een verzamelplaats aan de kerk van Coudekerque-Branche bijeen te komen met hun hond. Daar op een stuk braakliggende grond dienden al deze honden afgemaakt te worden. Deze werden gedood door granaten. De honden trachten ze op te nemen en intussen ontplofte de granaat en zo verdwenen de honden in gekapt vlees.

15 september 1917

Op 15 september 1917 verlieten wij Coudekerque-Branche om de Franse troepen te gaan aflossen op het vrijgevochten Merkem.



Kaart uit: P.Simkins, *De Eerste Wereldoorlog. Het Westfront*, Lisse, 1992, p. 164

Commentaar en toelichtingen

De derde slag om Ieper (zie kaart)

Na de successen op de lijn Hill 60 - Mesen wilden de Britten zo spoedig mogelijk met de aanval doorgaan. De troepen werden vanaf Steenstrate tot aan de Leie opgesteld. De derde slag om Ieper kon beginnen. Op 31 juli precies om 3.30 uur breekt het gevecht los. De Britten veroverden Geluvelde, Zonnebeke en Langemark. Op 11 november 1917 hebben de Britten als laatste dorp Passendale veroverd, maar ze moeten het vlug weer afstaan. De legerleiding had meer van dit offensief verwacht. Men had gehoopt reeds in de omgeving van Tielt te zijn, maar men is slechts enkele kilometer gevorderd en de verliezen waren zeer groot. Aan Engelse zijde werden ze geraamd op 240.000 doden en vermisten. Het Duitse leger verloor tussen half juli en half november 150.000 man. De derde slag om Ieper was voorbij, winst werd er niet geboekt (Lampaert 1987, 152-167).

Tanks

In de loop van 1917 namen zowel Fransen als Britten tanks in gebruik. Maar die voertuigen waren te log en te zwaar en bleven vaststeken in de modder van Vlaanderen (Simkins 1992, 151 en 167-169).

Gekwetsten

In de Belgische militaire hospitalen te De Panne, ("L'Océan"), Hoogstade ("Belgian Field Hospital") en Adinkerke ("Cabour") ondergingen de gewonden de nodige heelkundige ingrepen en eerste verzorgingen. Zodra ze aan de beterschap waren, werden ze met speciale evacuatietreinen naar één van de "dépôts de convalescents" in Frankrijk gevoerd waar ze langzaam konden herstellen. In Frankrijk waren er ook gespecialiseerde diensten voor revalidatie, orthopedie en prothesen opgericht zoals in het "Hôpital Anglo-Belge" te Rouen (Christens 1987, 79).

Enkele woordjes over de Fransen

Om de groeiende moedeloosheid de kop in te drukken, bood de legeroverheid de soldaten vanaf 1915 de kans om op vakantie te gaan naar het buitenland, vooral naar Frankrijk. Ze moesten hun reis echter zelf betalen en vooraf een verblijfsadres kunnen opgeven. Gelukkig waren er de oorlogsmeters of *marraines*. Deze vrouwen of zelfs zeer jonge meisjes waren vooral in het begin van de oorlog onbaatzuchtige, edelmoedige troostengelen uit Frank-

rijk, Amerika, Engeland en elders. Zij stuurden hun beschermeling aan het front pakjes met versnaperingen, schreven hem opbeurende brieven om de moed en het moreel hoog te houden. Achteraf bleek niet zelden dat de *marraine* inniger betrekkingen met haar oogappel beoogde (Debaeke 1994, 4-44).

Vliegenier Guynemer

Kapitein Georges Guynemer was tegen 1917 een volksheld geworden in Frankrijk. Hij had een zwak gestel, maar had na 660 vliegrechten en meer dan 600 luchtgevechten 54 overwinningen op zijn naam staan. Van een patrouille op 11 september 1917 keerde hij niet terug en er is nooit een spoor van hem gevonden (Simkins 1992, 177).

Honden en katten aan het front

De soldaten namen loslopende honden en katten onder hun hoede en zeulden ze mee van en naar het front. Ze hielden zich uren bezig met het aanleren van kunstjes aan de dieren. Toen in september 1917 en in juli 1918 vanwege het gevaar van hondsdolheid het aantal dieren in het leger moest verminderen, kwam hierop dan ook veel protest (Christens 1987, 71).

Wordt voortgezet

Jan LUYSSAERT, Merendree

**Bibliotheek van de heemkundige kring
"Het Land van Nevele"**

De bibliotheek is voor iedereen toegankelijk elke eerste zondag van de maand van 10 uur tot 12 uur (niet in juli) en na telefonische afspraak met Jan Luyssaert (09/371.60.53). De catalogus op onze tijdschriften *Het Land van Nevele* en *Mensen van Toen* kan ook geraadpleegd worden in de Gemeentelijke Bibliotheek van Nevele, Stationsstraat 19, Landegem

Bibliothecaris

Wim De Clercq, Rostraat 12, 9850 Hansbeke

Bestuur

André Bollaert (secretaris dagelijkse werking)

Irène Buysse

Wim De Clercq (bibliothecaris)

Stefaan De Grootte

Lieven De Ruyck (secretaris tijdschriftadministratie)

Yvonne De Keere

Daniël D'Hooge

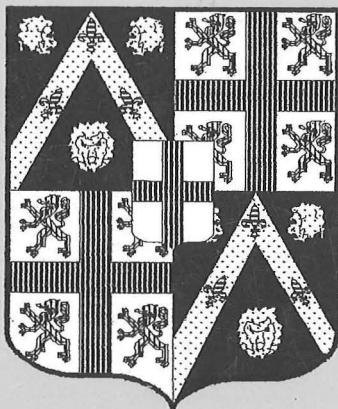
Jan Luyssaert (voorzitter)

Marcel Michiels

Arnold Strobbe (ondervoorzitter)

Eddy Verstraete

HEEMKUNDIGE KRING



“HET LAND VAN NEVELE”